

Aleg. 4.

Sprawozdanie

Wydziału krajowego w sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozszerzania, utrzymywania, jakoteż co do dozoru ementarzy.

Wysoki Sejmie!

W ciągu sesji sejmowej 1885/6 przedłożył był Wydział krajowy Wysokiemu Sejmowi sprawozdanie o sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozszerzania, utrzymywania, jakoteż co do dozoru ementarzy.

Sprawę tę przekazał Wysoki Sejm komisji administracyjnej do załatwienia, która jednak nie przedłożyła Wysokiemu Sejmowi sprawozdania w tym przedmiocie.

Wydział krajowy powtórzył przeto to przedłożenie sprawozdaniem do Wysokiego Sejmu pod 14. Grudnia 1886 r. l. 73.601/86 wniesionem.

Gdy to przedłożenie powtórne przez Wysoki Sejm również nie zostało załatwionem, postanowił Wydział krajowy ponowić swoje sprawozdanie w tym przedmiocie, przedkładając takowe obok pod ./ w tej samej osnowie, i stawia wniosek:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

„Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego w sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozszerzania, utrzymywania, jakoteż co do nadzoru ementarzy“.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

We Lwowie dnia 10. Czerwca 1887.

Marszałek kraj.:

Tarnowski w. r.

Sprawozdawca:

Dr. Franciszek Smolka w. r.

Członek Wydziału krajowego.

Alegat do sprawozdania Wydziału krajowego do L. 29.223 ex 1887.

Przedruk za L. W. kr. 73.601 ex 1886.

Sprawozdanie

Wydziału krajowego w sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozszerzania, utrzymywania, jakoteż co do dozoru cmentarzy.

Wysoki Sejmie!

W sesji sejmowej 1885/6 przedłożył był Wydział krajowy Wysokiemu Sejmowi sprawozdanie o sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozszerzania, utrzymywania, jakoteż co do dozoru cmentarzy.

Sprawę tę przekazał Wysoki Sejm komisji administracyjnej, która jednak nie przedłożyła Wysokiemu Sejmowi sprawozdania w tym przedmiocie. Wydział krajowy postanowił przeto ponowić swoje zeszłoroczne sprawozdanie i przedkładając je obok /./. w tej samej osnowie, kończy wnioskiem:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

„Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego w sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozszerzania, utrzymywania, jakoteż co do dozoru cmentarzy.“
Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstw. Krakowskiem.

Lwów dnia 14. Grudnia 1886.

Marszałek krajowy:

Jan hr. Tarnowski w. r.

Sprawozdawca:

Dr. Franciszek Smolka w. r.

Członek Wydziału kraj.

Alegat do sprawozdania Wydziału krajowego L. W. kr. 73.601 ex 1886.

Przedruk za L. W. kr. 48.388 ex 1885.

Sprawozdanie

Wydziału krajowego w sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozprzestrzeniania, utrzymywania, jakoteż i dozoru cmentarzy.

Wysoki Sejmie!

Na posiedzeniu z dnia 23. Października 1884. powziął Wysoki Sejm w załatwieniu sprawozdania komisji administracyjnej o wniosku posła Władysława Koziebrodzkiego w sprawie przepisów o urządzeniu cmentarzy następującej treści uchwał:

„*Poleca się Wydziałowi krajowemu, aby ściśle zbadał ustawodawcze stosunki i administracyjne przepisy, odnoszące się do cmentarzy wszystkich wyznań w Królestwie Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, następnie przedłożył Sejmowi na najbliższej sesji odpowiednie wnioski, celem uregulowania obowiązków co do zakładania, rozprzestrzeniania, utrzymywania, jakoteż i dozoru cmentarzy.*“

Alegat A. Wywiązując się z polecenia Wysokiego Sejmu, przedkłada Wydział krajowy pod **A.** zestawienie ustaw i rozporządzeń obowiązujących w sprawie cmentarzy, a pod **B.** wyciągi z zasadniczych orzeczeń w sprawie cmentarzy, wykazujące, jak pojmują powyższe ustawy i rozporządzenia władze powołane do zastosowywania postanowień w nich zawartych.

Cmentarze od niepamiętnych wieków uważane i uznawane były za przynależność kościoła. Dekrety kancelarii nadwornej z dnia 11. Grudnia 1783. (*patrz Al. A. Nr. 1.*) i z dnia 23. Sierpnia 1784., (*patrz Al. A. Nr. 2.*), następnie z dnia 14. Lutego 1787. (*patrz Al. A. Nr. 8.*), tudzież rozporządzenia gubernialne z dnia 12. Września 1806. L. 37.337 (*patrz Al. A. Nr. 15.*), z dnia 31. Grudnia 1823. L. 72.640 (*patrz Al. A.*

Nr. 18.) i z dnia 15. Lipca 1824. L. 22.582 (*patrz Al. A. Nr. 19.*) zarządzały wprowadzić terytorjalne oddzielenie cmentarzy od kościołów, których przynależnością były, jeżeli cmentarz przy kościele znajdujący się, położonym był w obrębie osiadłości. Powyższe dekrety nie naruszały jednak wcale przez to stosunku prawnej przynależności cmentarza do kościoła i nie naruszały związku między nimi istniejącego.

Związek ten i stosunek przynależności cmentarza do kościoła, stanowiąc cechę charakterystyczną cmentarza jako zakładu wyznaniowego, uznały i owszem wyraźnie rozmaite ustawodawcze postanowienia i przepisy administracyjne. Do rzędu takich zaliczyć należy patent cesarski z dnia 1. Lipca 1785. o opłatach „jura stolae“ zwanych (*patrz Al. A. Nr. 7.*), zaliczający w poczet opłat tych czysto kościelnych (wyznaniowych) opłatę za miejsca na grób, rozporządzenie gubernialne z dnia 12. Września 1806. L. 37.337 (*patrz Al. A. Nr. 15.*), postanawiające, że ogrodzenie nowego cmentarza ciąży na kościele i w razie niedostateczności funduszów kościelnych, pokryte być ma przez konkurencyę patronów z parafianami, rozporządzenie gubernialne z dnia 15. Grudnia 1833. L. 71.535 (*patrz Al. A. Nr. 21.*), przepisujące, że cmentarz przy kościele parafii, do której zmarły należał, za właściwy uważany być ma, i rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 22. Stycznia 1860. L. 803 (*patrz Al. A. Nr. 28.*), wypowiadające, że urządzenie i utrzymywanie cmentarza jest obowiązkiem parafian z ustawy wpływającym.

Zgodnie z temi przepisami orzekł też Minister wyznań i oświaty na dniu 22. Maja 1874 L. 14.903. (*patrz Al. B. Nr. 2.*), że cmentarze wyznaniowe uważać należy za część składową zabudowań kościelnych. Trybunał administracyjny zawyrokował orzeczeniem z dnia 6. Listopada 1883. L. 2.556. (*patrz Al. B. Nr. 4.*), że cmentarz wyznaniowy jest zakładem kościelnym, orzeczeniem z dnia 14. Listopada 1878. L. 1.781. (*patrz Al. B. Nr. 7.*), że wydatki na utrzymanie cmentarza wyznaniowego pokrywać winna konkurencyja kościelna, a orzeczeniem z dnia 28. Marca 1879. L. 415. (*patrz Al. B. Nr. 8.*), że wydatki na obmurowanie cmentarza wyznaniowego pokrywać należy w drodze konkurencyi kościelnej. Cmentarze wyznaniowe zatem uznaje ustawodawstwo niewątpliwie za część składową budynków kościelnych, jak to słusznie podniosła Komisya administracyjna we wstępie swego sprawozdania.

Tę zasadę co do cmentarzy wyznaniowych wyznania ewangelickiego i co do cmentarzy wyznaniowych izraelskich potwierdzają także patent Cesarski o żydach z dnia 7. Maja 1789. (*patrz Al. A. Nr. 12.*), i ustanowa wyznań ewangelickich z dnia 23. Stycznia 1866. Dz. u. p. Nr. 15. (*patrz Al. A. Nr. 29.*).

Dlatego też cmentarze wyznaniowe są stosownie do stanu ustawodawstwa obecnie obowiązującego częścią składową budynków kościelnych, a to nie tylko we wszystkich obrządkach kościoła katolickiego, ale także u ewangelików i u izraelitów. Wyznawcy zaś kościoła wschodniego nieunickiego nie mają na całym obszarze kraju żadnego własnego cmentarza wyznaniowego, jak to stwierdziły doniesienia c. k. Starostów i Wydziałów powiatowych pod tym względem zgodne ze sobą.

Dla usunięcia wszelkiej wątpliwości co do okoliczności, że ustawodawstwo nie odjęło pomimo licznych co do cmentarzy w ogóle, a zatem i co do cmentarzy wyznaniowych wydanych postanowień, cmentarzom wyznaniowym charakteru przynależności kościoła, posłużyć może porównanie ustaw i rozporządzeń powyżej powołanych, odnoszących się do cmentarzy, z postanowieniami rozporządzenia gubernialnego z dnia 17. Marca 1797. (*patrz Al. A. Nr. 13.*), dekretu kancelaryi nadwornej z dnia 13. Kwietnia 1797. (*patrz Al. A. Nr. 14.*), rozporządzenia gubernialnego z dnia 4. Listopada 1819. L. 59.606. (*patrz Al. A. Nr. 16.*), i rozporządzenia gubernialnego z dnia 8. Sierpnia 1845 L. 46.115. (*patrz Al. A. Nr. 24.*), odnoszące się do trupiarni. Pomimo tak bliskiego na pozór związku pomiędzy tymi zakładami, zachodzą w przepisach do nich odnoszących się

bardzo doniosłe różnice. Ustawodawstwo odnoszące się do cmentarzy stwierdza przedewszystkiem, że cmentarze w chwili wydania tych ustaw już istniały, zadaniem jego jest przeto tylko urządzić lub przekształcić je, jako instytucję kościelną już istniejącą; trupiarnie zaś dopiero powstać mają w skutek wydanych przepisów, jako instytucya zupełnie nowa, czysto policyjna, zatem wyłącznie tylko świecka, państwowa. Dlatego też wyłącznie tylko zwierzchności miejscowe, dominia, jako władze sprawujące podówczas policyję miejscową, powołane są do zakładania trupiarni i zupełnie inne czynniki, a nie kościół, ani też konkurencya kościelna powołane są do ponoszenia kosztów z zakładaniem i utrzymywaniem trupiarni połączonych.

Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 12. Sierpnia 1788. (*patrz Al. A. Nr. 11.*), postanawiający, że na cmentarzu wyznaniowym także zwłoki zmarłych, którzy należeli do innych wyznań, grzebane być mają, i art. 12. ustawy z dnia 25. Maja 1868. Dz. u. p. Nr. 49. o stosunkach wyznaniowych (*patrz Al. A. Nr. 30.*), stanowiący, że w obec zajścia pewnych wypadków, gmina wyznaniowa zwłokom nienależącego do niej przyzwoitego pogrzebania na swoim cmentarzu odmówić nie może, — uczyniły wprawdzie wyłom w prawie kościoła, względnie stowarzyszenia wyznaniowego zarządzania cmentarzem jako swoją własnością, — ten wyłom jednak, równie jak obowiązek stosowania się pod względem cmentarzy do przepisów policyi zdrowia, nie może być dostatecznym do odjęcia cmentarzom wyznaniowym cechy przynależności kościoła.

Ustawodawstwo policyi sanitarnej, odnoszące się do cmentarzy, obrało jednak głównie taką drogę, że zarządzało w razie zachodzącej nieodzownej potrzeby zakładanie odrębnych cmentarzy. Na tę drogę wszedł po raz pierwszy Regulamin policyjny przy zarazach, wydany dekretem kancelaryi nadwornej z dnia 30. Czerwca 1837. L. 15.591. (*patrz Al. A. Nr. 22.*), rozporządzenie Prezydium Namiestnictwa z dnia 22. Września 1872. L. 6.960/pr. (*patrz Al. A. Nr. 33.*), i rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 19. Sierpnia 1873. L. 42.494. (*patrz Al. A. Nr. 34.*), zarządzające zakładanie odrębnych cmentarzy kosztem gminy w celu grzebania zwłok zmarłych na zarazę, względnie na cholereę. Głównie zaś i zasadniczo orzekł ustęp d. §. 3. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. Dz. u. p. Nr. 68. (*patrz Al. A. Nr. 31.*), że zakładanie, utrzymywanie i nadzorowanie cmentarzy jest zadaniem gminy, i wchodzi w samoistny jej zakres działania.

O obowiązku gminy, z powyższego postanowienia ustawy wypływającego, z zakładania i utrzymywania cmentarzy nie ma potrzeby wówczas zastosowywać, jeżeli w gminie istnieje cmentarz wyznaniowy, odpowiadający wszelkim wymagalnościom ustaw.

Gdy jednak Ministerstwo spraw wewnętrznych wydało rozporządzenie z dnia 3. Maja 1874. r. Dz. ust. państw. Nr. 56. (*patrz Al. A. Nr. 36.*), określające ostrożności, które zachowane być mają w razie grzebania zwłok na cmentarzu, nie należącym do miejscowości, w której śmierć zaszła, rozpowszechniło się przekonanie, że te ostrożności we wszystkich takich wypadkach zachowane być mają, gdy rozchodzi się o przewiezienie zwłok na właściwy cmentarz parafialny, czyli wyznaniowy, jeżeli tylko ten cmentarz znajduje się w innej miejscowości, aniżeli ta, w której śmierć wydarzyła się.

Ponieważ takie wypadki w kraju naszym bardzo często wydarzają się, przeto zachodziłaby przy takim pojmowaniu powyższego przepisu tak często potrzeba wydawania zezwoleń urzędowych na przewożenie zwłok, że siły publicznej służby zdrowia nie wystarczyłyby do zadośćuczynienia temu zadaniu. Dla tego zaczęli c. k. Starostowie wywierać nacisk na gminy w tym kierunku, ażeby w każdej miejscowości zakładano odrębne cmentarze gminne, i na nich chowano zwłoki zmarłych członków gminy bez różnicy wyznania i religii, a nie odwożono ich na właściwy cmentarz wyznaniowy, jak dotąd bywało.

Z powodu kilku, przeciw podobnym zarządzeniom c. k. Starostów wniesionych rekursov, odniosło się c. k. Namiestnictwo do c. k. Ministerstwa, podniosło wstręt ludności naszej, zarówno chrześcian, jakoteż i izraelitów, do wspólnego grzebania umarłych rozmaitej religii na

cmentarzu wspólnym, tak głęboko wkorzeniony, że chyba tylko użyciem siły przełamanym być musiałby, — wykazało, że nawet przełamanie siłą tego wstępu ludności nie przyczyniłoby się jak tylko do szerzenia indyferentyzmu na polu religijnem, a zatem obniżyłoby poziom moralności publicznej, zwłaszcza ludności mniej wykształconej, że zatem nie leży w interesie społeczeństwa uciekać się do użycia siły dla osiągnięcia tego celu, ani przynaglać gminy, z wyjątkiem istotnej nieodzownej potrzeby, n. p. z powodu panującej cholery, lub innej tego rodzaju przyczyny, do zakładania odrębnych cmentarzy gminnych. Z drugiej strony przedstawiło i udowodniło c. k. Namiestnictwo, że siły personalu sanitarnego publicznego nie wystarczają do przeprowadzenia przepisanej czynności urzędowej we wszystkich wypadkach przewożenia zwłok na właściwy cmentarz wyznaniowy, położony po za obrebnem miejscowości, w której śmierć zaszła. Tym sposobem wyjedowało c. k. Namiestnictwo dla siebie od c. k. Ministra spraw wewnętrznych upoważnienie do wydania rozporządzenia z dnia 4. Lipca 1882. Dz. u. kr. Nr. 75. (*patrz Al. A. Nr. 39.*), postanawiającego, że cmentarze wyznaniowe nie leżące w miejscu zaszłej śmierci, na których oddawna grzebane bywają zwłoki z pewnych miejscowości według przynależności wyznaniowej, uważane być mają po myśli ministerjalnego rozporządzenia z dnia 3. Maja 1874. Dz. u. p. Nr. 56. (*patrz Al. A. Nr. 36.*), jako cmentarze należące do miejsca śmierci i że dla przewiezienia zwłok w celu pogrzebania na takim cmentarzu, nie potrzeba zezwolenia władzy politycznej.

Dla tego o zastosowaniu postanowienia §. 3. lit. d. ustawy z d. 30. Kwietnia 1870. (*patrz Al. A. Nr. 31.*), wkładającego na gminy obowiązek zakładania cmentarzy, tylko w tych wyjątkowych wypadkach mowa być może, gdy właściwy cmentarz wyznaniowy nie czyni zadość potrzebie, a właściwe stowarzyszenie religijne nie chce lub nie może w sposób odpowiedni jej zadość uczynić.

Orzeczeniem z dnia 14. Listopada 1878. L. 1781 (*patrz Al. B. Nr. 7.*) zawyrokował Trybunał administracyjny, że wydatki na utrzymanie cmentarza wyznaniowego przez konkurencyę kościelną pokryte być mają — i powtórzył to zasadnicze rozstrzygnięcie w orzeczeniu z dnia 28. Marca 1879. L. 415. (*patrz Al. B. Nr. 8.*).

Z tych orzeczeń wypływa niewątpliwie, że dotąd mają w tej mierze moc obowiązującą rozporządzenie gubernialne z dnia 30. Grudnia 1784. L. 31. 906 (*patrz Al. A. Nr. 4.*), z dnia 12. Września 1866. L. 37.337 (*patrz Al. A. Nr. 15.*) i rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 22. Stycznia 1860. L. 803. (*patrz Al. A. Nr. 28.*), postanawiające, że obowiązek utrzymania cmentarza wyznaniowego ciąży na kościele, względnie na konkurencyi kościelnej.

W obec tego stanu ustawodawstwa odnoszącego się do cmentarzy wyznaniowych, nie może Wydział krajowy podzielać zapatrywania wypowiedzianego przez komisję administracyjną, jakoby ustawodawstwo krajowe i w kraju obowiązujące nie wypełniło już zadania swego w tym kierunku co do cmentarzy wyznaniowych.

Skoro bowiem cmentarze wyznaniowe są, jak powyżej wykazano, przynależnością kościoła i częścią składową budynków kościelnych, i dotąd mają moc obowiązującą rozporządzenia postanawiające, że obowiązek utrzymania cmentarza wyznaniowego ciąży na konkurencyi kościelnej, to ustawa krajowa o konkurencyi kościelnej z dnia 15. Sierpnia 1866. urządzając kwestję konkurencyi kościelnej, urządziła tem samem kwestję konkurencyi do cmentarzy wyznaniowych, będących częścią składową budynków kościelnych.

Tylko w takim wypadku możnaby o tem powątpiewać, gdyby bądź ta sama ustawa konkurencyjna zawierała wyraźne postanowienie, wyłączające cmentarze wyznaniowe z pod ogólnych prawideł konkurencyi kościelnej. — bądź też przed wydaniem tej ustawy o konkurencyi kościelnej obowiązywały postanowienia, określające obowiązek utrzymywania cmentarzy wyznaniowych w odmienny sposób jak budynki kościelne, jak to n. p. ma miejsce co do trupiarni.

Ponieważ zaś nie ma takich odrębnych postanowień, odnoszących się do cmentarzy wyznaniowych, ani w ustawie z dnia 15. Sierpnia 1866., ani też w dawniejszych ustawodawczych postanowieniach, przeto też nie ma podstawy do powątpiewania, że ogólne postanowienia o konkurencji kościelnej odnoszą się także do konkurencji do cmentarzy wyznaniowych.

Dla tego Wydział krajowy nie może podzielać zapatrywania komisji administracyjnej, jakoby ustawa krajowa z dnia 15. Sierpnia 1866. o konkurencji kościelnej tylko przez analogię i dedukcję do cmentarzy zastosowaną być mogła.

Ustawodawcze uznanie cmentarzy wyznaniowych chrześcijańskich za przynależność kościoła, za część składową budynków kościelnych i brak podobnego postanowienia co do cmentarzy wyznaniowych izraelskich w patencie cesarskim z dnia 7. Maja 1789. (*patrz Al. A. Nr. 12.*) wyjaśniają podniesioną pozorną różnicę pomiędzy postanowieniami §. 91. u. gm. poprzestającym na wymienieniu spraw kościołów i innych miejsc religijnych, jako należących do rzędu spraw specjalnych ludności chrześcijańskiej, a §. 92. tej ustawy wymieniającym także cmentarze między sprawami podlegającymi specjalnemu zawiadywaniu ludności izraelskiej.

Według obecnego stanu ustawodawstwa, są zatem cmentarze wyznaniowe przedewszystkiem zakładami wyznaniowymi, jednakowoż nie można im odmówić równocześnie także cechy zakładów sanitarnych.

Ztąd też władze wyznaniowe, zarządzające z tego tytułu cmentarzami wyznaniowymi, podlegają przytem pod względem sanitarnym po myśli §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz Al. A. Nr. 31.*) nadzorowi gminy, a władze polityczne państwowe są po myśli postanowienia §. 2. lit. g. tej ustawy powołane do kontrolowania zastosowywania ustaw w tej mierze.

Tę zasadę uznał Trybunał administracyjny orzeczeniem z dnia 6. Listopada 1883. L. 2.556 (*patrz Al. B. Nr. 4. i 6.*) wypowiadając, że kościół względnie stowarzyszenie wyznaniowe ma prawo zarządzać samodzielnie cmentarzem wyznaniowym w granicach ogólnych ustaw państwowych, jednak bez naruszania prawa nadzoru gminie służącego.

Jeżeli jednak cmentarz wyznaniowy wprawdzie zadość czyni wymaganiom swoim, jako zakład wyznaniowy, a jedynie ze względów sanitarnych rozszerzony być winien, społeczność wyznaniowa zaś nie może lub nie chce własnym nakładem przeprowadzić rozszerzenia cmentarza wyznaniowego, który jedynie ze względów sanitarnych potrzebnym się okazuje, to wypływa z postanowienia §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870 (*patrz Al. A. Nr. 31.*), że na gminie miejscowej cięży obowiązek bądź to rozszerzania istniejącego cmentarza wyznaniowego własnym kosztem w sposób odpowiedni bądź też założenia nowego.

Tę zasadę uznał Trybunał administracyjny w orzeczeniu z dnia 15. Maja 1878. L. 794. (*patrz Al. B. Nr. 9.*) wyrokując, że wydatki połączone z rozszerzaniem ze względów sanitarnych cmentarza wyznaniowego ponosić ma gmina przy zastosowaniu postanowień zawartych w ustawie gminnej.

Powyższy obowiązek niecięży atoli na gminie, jeżeli społeczność wyznaniowa zadość czyni wymaganiom sanitarnym co do cmentarza wyznaniowego, jak to uznał Trybunał administracyjny w orzeczeniu z dnia 3. Marca 1880. L. 388 (*patrz Al. B. Nr. 10.*)

Z obowiązku ciężącego na gminie rozszerzenia ze względów sanitarnych cmentarza wyznaniowego, jeżeli społeczność wyznaniowa rozszerzyć go nie może lub nie chce, wywiązać się może stosunek, że ten sam cmentarz jest w części wyznaniowym a w części gminnym.

Możliwość takiego stanu uznał Trybunał administracyjny w orzeczeniu z dnia 19. Maja 1882. L. 870 (*patrz Al. B. Nr. 11. i 12.*), wypowiadając, że w razie rozszerzenia cmentarza wyznaniowego przez gminę ze względów publicznych bez współudziału

innych czynników, dodaną nową część cmentarza uważać należy za cmentarz gminny. Cmentarz zaś sam, który pierwotnie powstał jako cmentarz kościelny czyli wyznaniowy, tylko w razie zawarcia układu, albo też przez prawomocne orzeczenie władzy do tego powołanej, przekształconym być może na cmentarz gminny. Tę zasadę uznał Trybunał administracyjny orzeczeniem z dnia 19. Maja 1880. L. 870 (*patrz Al. B. Nr. 5.*) wypowiadając, że cmentarza utworzonego jako zakład kościelny za przekształcony na zakład gminny uważać nie można, chociażby gmina bez prawomocnego układu i bez prawomocnego orzeczenia władzy cmentarzem zarządzała i jako właścicielka gruntu na cmentarz użytego intabulowaną była.

Z zestawienia tej zasady z okolicznością, że pierwotnie istniały w kraju naszym tylko cmentarze wyznaniowe wypływa, że tylko takie cmentarze za gminne uważane być mogą, co do których wykazać można, że wyłącznie tylko jako zakłady policyi zdrowia założone były, albo że prawomocnym układem lub też prawomocnym orzeczeniem właściwej władzy za zakład gminny uznane zostały; wszystkie inne cmentarze zaś jako zakłady wyznaniowe uważane być winny.

Wydział krajowy podnieść winien w tej mierze, że pod tym względem w kraju rozpoznać są najbledniejsze pojęcia i nawet władze zarówno rządowe jak i autonomiczne podziwiają te mylne pojęcia. Wydział krajowy zamierzał bowiem oprzeć niniejsze sprawozdanie nie tylko na zestawieniu ustaw i rozporządzeń, tudzież rozstrzygnięć i orzeczeń odnoszących się do cmentarzy, ale oraz na przedstawieniu istniejącego stanu rzeczy. W tym celu zawezwał Wydział krajowy Wydziały powiatowe i Magistraty król. miast stoł. miasta Lwowa i Krakowa o dostarczenie dat odnoszących się do cmentarzy. A udał się równocześnie do c. k. Namiestnictwa, ażeby takie daty także za pośrednictwem Starostw zebrało i udzieliło je Wydziałowi krajowemu. Otóż z tych relacyj okazuje się, że bardzo mało z wezwanych władz ma należyte pojęcie o tem, które cmentarze są wyznaniowymi a które gminnymi — i najczęściej tylko cmentarze ewangelickie i izraelskie podane są za wyznaniowe, wszelkie inne zaś za gminne.

Tej okoliczności zatem, a niejasności odnośnych postanowień ustawy przypisać należy chwiejność zastosowywania obowiązujących postanowień pod względem nakładania, rozszerzania i utrzymywania cmentarzy, jako też sprawowania nadzoru nad niemi.

Wyniku dat dostarczonych co do cmentarzy przez władze rządowe i autonomiczne, prócz powyższej przyczyny, także i dlatego Wydział krajowy zestawić, ani też Wysokiemu Sejmowi przedstawić nie był w stanie, ponieważ podane daty tak dalece różniły się, że w niektórych powiatach różnica pomiędzy podaną liczbą cmentarzy dochodziła cyfry dwudziestu. Dlatego dopiero po dłuższej korespondencji i wyjaśnieniu przyczyn tak rażących różnic, niemniej po sprostowaniu pojęć, jakie cmentarze są wyznaniowymi a jakie gminnymi, możnaby dojść do zestawienia prawdziwego stanu cmentarzy w kraju. Ponieważ czas do przeprowadzenia takiej korespondencji był za krótkim, a przedstawienie istotnego stanu cmentarzy w kraju nie jest nieodzownym wymogiem niniejszego sprawozdania, przeto był Wydział krajowy zmuszonym odstąpić od zamiaru przedłożenia Wys. Sejmowi takiego wyjaśnienia.

Z powyższych sprawozdań przekonał się jednak Wydział krajowy, że istnieje dość znaczna liczba takich cmentarzy, na których grzebane bywają zwłoki należących do rozmaitych parafij, bądźto odmiennych wyznań, bądź nawet tego samego wyznania, jeżeli w tej samej miejscowości istnieje kilka parafij tego samego wyznania. Ztąd powstać mogłaby wątpliwość, w jakim stosunku przyczyniać się mają poszczególne konkurencje kościelne parafij, mających wspólny cmentarz do utrzymania tego cmentarza. W tych wypadkach atoli, w których zawarty układ, albo też zwyczaj istniejący nie byłby dostatecznym do określenia stosunku, w jakim każda poszczególne konkurencja przyczyniać się ma do wydatków na cmentarz, postanawia rozporządzenie

gubernialne z dnia 31. Marca 1827. L. 19.246 (*patrz Al. A. Nr. 21.*), że ilość dusz stanowić ma podstawę do oznaczenia stosunku, w jakim strony konkurencyjne winny są przyczyniać się do wydatków połączonych z założeniem i utrzymaniem cmentarza. Wydatek taki zatem rozłożyć należałoby pomiędzy poszczególne konkurencyje kościelne czyli parafialne, stosownie do zawartego układu, lub istniejącego zwyczaju, a w ostatecznym wypadku podług ilości dusz, w poszczególnej konkurencyi zaś według przepisów ustawy konkurencyjnej z dnia 15. Sierpnia 1866., analogicznie do tego, jak to uznały c. k. Ministerstwo wyznań i oświaty w rozstrzygnięciu z dnia 23. Stycznia 1876. L. 17.245. i Trybunał administracyjny w orzeczeniu z dnia 9. Lutego 1878. L. 190. (*patrz Al. B. Nr. 15.*)

Z art. 12. ust. z dnia 23. Maja 1868. Dz. u. p. Nr. 49. (*patrz Al. A. Nr. 30.*) wypływa, że osoba nie będąca członkiem gminy wyznaniowej ma prawo korzystania z cmentarza wyznaniowego, jeżeli ma być pogrzebaną w grobowcu familijnym, lub w miejscu zaszej śmierci, albo znalezienia zwłok, nie ma cmentarza przeznaczonego dla członków wyznania, do którego zmarły należał, — art. 9. zaś powyższej ustawy, że za to nie ciąży na nienależącym do gminy wyznaniowej inny obowiązek, jak tylko uiszczenia przepisanej należitości za miejsce na grób.

Zbytecznem byłoby zresztą wywodzić obszernie, że te same postanowienia analogicznie zastosowywane być winny do cmentarzy gminnych, z temi jedynie zmianami, jakie wypływają z bezwarunkowego obowiązku gminy założenia cmentarza, jeżeli go nie ma, tudzież z odmienności postanowień ustawy gminnej od postanowień ustawy o konkurencyi kościelnej. Gdy n. p. na cmentarzu wyznaniowym opłata za miejsce na grób, czyli tak zwane pokładne, pobierana bywa na podstawie cesarskiego patentu o wypłatach kościelnych, jura stolae zwanych, pobierać je może gmina jako opłaty za użytkowanie dobra gminnego na zasadzie §. 75. u. gm.

Z tego sprawozdania Wysoki Sejm raczy powziąć przekonanie, że wszystkie wątpliwości podniesione w sprawozdaniu komisji administracyjnej, już są rozstrzygnięte w drodze ustawodawczej i z tego powodu nie ma potrzeby przedkładania Wysokiemu Sejmowi nowych wniosków celem neregulowania obowiązków co do zakładania, rozprzestrzeniania, utrzymywania, jakoteż i dozoru cmentarzy.

Postanowienia w tej mierze obowiązujące, są wprawdzie porozrzucane po wielu rozmaitych ustawach i rozporządzeniach. Ta niedogodność jest jednak w znacznej części nieodzownym skutkiem samej istoty cmentarza, który jest równocześnie zakładem wyznaniowym i sanitarnym. Usunąć tę dwoistość z ustawodawstwa do cmentarzy odnoszącego się, byłoby tem trudniej, ile że faktycznie istnieją cmentarze dwojakiej kategorii, wyznaniowe i gminne — a cmentarze wyznaniowe muszą równocześnie zastosowane być do przepisów policyi zdrowia, z drugiej strony zaś nawet cmentarzom gminnym nie podobna ani godziwem byłoby odejmować cechy zakładu wyznaniowego. Wreszcie taka, sama przez się nader komplikowana ustawa, musiałaby stać się jeszcze zawilszą wobec dwojakiej kompetencji ustawodawczej, państwowej i krajowej. Dlatego niepodobną byłoby rzeczą przez wydanie nowej ustawy łatwiejszem i bardziej pojedynczem uczynić zastosowanie obowiązujących odpowiednich postanowień co do cmentarzy.

Nadto i tej okoliczności pominąć nie można, że postanowienia w tej mierze dotąd obowiązujące, wzyły się w stosunki społeczne, a każda zmiana w nich wywołaćby mogła w zastosowaniu trudności przewidzieć się nie dające. Wszak ustawodawstwo jednego stulecia do tego przedmiotu odnoszące się, w załączniku A. zestawione, wykazuje aż dwa przykłady, że donioślejsze zmiany w tem ustawodawstwie na takie trafić mogą trudności, że po krótkim przeciągu czasu cofniętymi być muszą. Tak zarządził dekret kancelaryi nadwornej z dnia 23. Sierpnia 1784. (*patrz Al. A. Nr. 2.*), grzebanie zwłok bez ubrania i bez trumny, jedynie w worku i posypanie ich wapnem niegaszonem. To postanowienie napotkało jednak na takie trudności w zastosowaniu, że już w kilka miesięcy później dekretem kancelaryi nadwornej z dnia 20. Stycznia 1785. (*patrz Al. A. Nr. 5.*), cofniętem zostało.

Równie w dziewięćdziesiąt lat później wydanem zostało rozporządzenie ministeryalne z dnia 3. Maja 1874. r. Dz. ust. państ. Nr. 56 (*patrz Al. A. Nr. 36.*), postanawiające takie formalności przy przewożeniu zwłok nienależących do miejscowości, w której śmierć zaszła, że wobec niemożności zachowania tych formalności przy grzebaniu wszystkich zwłok przewożonych na cmentarz leżący po za miejscowością zaszłej śmierci, powstało przekonanie, że w każdej miejscowości cmentarz istnieć musi, a na nim grzebane być winny zwłoki wszystkich w tej miejscowości umarłych bez różnicy wyznania. Ministerstwo widziało się jednak na podstawie przedstawienia istotnego stanu rzeczy przez c. k. Namiestnictwo spowodowane — dać mu upoważnienie do wyjaśnienia rozporządzeniem c. k. Namiestnictwa z dnia 4. Lipca 1882. Dz. u. kr. Nr. 75 (*patrz Al. A. Nr. 39.*), że cmentarze wyznaniowe, jakkolwiek nie leżące w miejscu zaszłej śmierci, na których jednak oddawna grzebane bywają zwłoki z pewnych miejscowości według przynależności wyznaniowej, uważane być mają po myśli powyższego rozporządzenia ministeryalnego jako cmentarze należące do miejsca śmierci, i że dla przeniesienia zwłok w celu pogrzebania na takim cmentarzu nie trzeba zachowywać ostrożności przepisanych w powyższym ministeryalnym rozporządzeniu, a przedewszystkiem zezwolenia władzy politycznej, lecz wystarczają ostrożności wiele mniejsze, wymienione w tem rozporządzeniu c. k. Namiestnictwa.

Z tych względów, a głównie z powodu, iż nie daje się uczuwać potrzeba jakichkolwiek zmian w postanowieniach co do cmentarzy obecnie obowiązujących, Wydział krajowy poprzestaje pod względem obowiązku zakładania, rozprzestrzeniania, utrzymywania, jakoteż i dozoru cmentarzy, na niniejszem sprawozdaniu i wyświeceniu rzeczy w niem zawartem.

Wydział krajowy wnosi przeto:

Wysoki Sejm raczy powziąć następującej treści

Uchwałę:

Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego w sprawie uregulowania obowiązków co do zakładania, rozprzestrzeniania, utrzymywania, jakoteż i dozoru cmentarzy. Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

We Lwowie dnia 3. Listopada 1885.

Marszałek krajowy:

Dr. Zyblikiewicz w. r.

Sprawozdawca:

Dr. Franciszek Smolka w. r.

Członek Wydziału kraj.

Załącznik A.

Zestawienie

ustaw i rozporządzeń obowiązujących w sprawie cmentarzy.

1. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 11. Grudnia 1783., ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 22. Stycznia 1784. L. 1779., *zarządzający przeniesienie cmentarzy poza obręb miast.*

Jego Cesarska Mość rozkazał Najwyższym dekretem nadwornym z dnia 11. upłynionego miesiąca i roku (ustęp 46.), że zmarłych odtąd po za obrębem miast chować należy.

W celu uczynienia w całej pełni zadość powyższemu Najwyższemu rozkazowi, poleca się urzędowi obwodowemu, ażeby do czterech miesięcy od otrzymania niniejszego rozporządzenia w porozumieniu ze zwierzchnościami gruntowymi i duszpasterzami oznaczył po za obrębem miast miejsca dość rozległe w przestrzeni wystarczającej na grzebanie zwłok przez lat 10 do 20.

Co do wyboru miejsca takiego przedłoży urząd obwodowy propozycję wspólną, poczem mu dane zostaną wskazówki stosowne, co do głębokości, w której zwłoki grzebane być mają, co do posypywania ich wapnem, co do ogrodzenia miejsca w celu ochronienia go od wciskania się bydła, wreszcie co do okładania grzywnami opieszłych zwierzchności gruntowych i nieposłusznych duszpasterzy.

2. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 23. Sierpnia 1784., ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 9. Września 1784., L. 21.027. Pill. Nr. LXXV. str. 221., *zarządzający zamknięcie cmentarzy w obrębie osiadłości, tworzenie nowych i wydający inne przepisy co do grzebania zwłok.*

Jego Ces. Mość raczył Najwyższym dekretem nadwornym z dnia 23. Sierpnia 1874. najłaskawiej rozkazać:

- 1) Że odtąd wszystkie grobowce i ementarze znajdujące się jeszcze w obrębie osiadłości (inner dem Umfange der Ortschaften) zamknięte, a w ich miejsce nowe w odpowiednim oddaleniu po za obrębem osiadłości oznaczone być mają.
- 2) Wszystkie zwłoki należy i w przyszłości, równie jak dotąd prznosić, albo też przewozić z domu, w którym śmierć zaszła, stosownie do ostatniej woli rozporządzenia zmarłego, albo też na postawie zarządzenia przynależnych, do kościoła po myśli przepisów o opłatach stuy i pogrzebowych w dzień lub wieczorem, następnie po odspiewaniu zwykłych modlitw kościelnych błogosławić i eksportować, potem zaś odprowadzać przez proboszcza bez wszelkiej wystawy na ementarz do grzebania przeznaczony po za obrębem miejscowości.
- 3) Na ementarze takie obrane być winno miejsce zastosowane do liczby ludności, nie wystawione na wylew wody, ani też mające rodzaj ziemi utrudniającej butwienie. Po wynalezieniu takiego gruntu należy obwieść go murem i krzyżem oznaczyć.
- 4) Gdy cel grzebania nie może być inny, jak tylko możliwe przyspieszenie butwienia, a nie bardziej nie wstrzymuje je, jak grzebanie zwłok w trumnach, przeto poleca się niniejszem, że wszelkie zwłoki zupełnie obnażone bez jakiegokolwiek ubrania, zaszywać należy w wór płócienny, następnie wkładać do trumny i w niej na ementarz przewozić (*patrz Nr. 5.*).
- 5) Na ementarzu należy wykopać dół sześć stóp głęboki, cztery szeroki, wyjąć z trumny zwłoki przywiezione tak jak są w worku zaszyte, włożyć je do wykopanego dołu, narzucić wapnem niegaszonym i zaraz ziemią przykryć. Jeżeliby równocześnie większa ilość zwłok przybyła, można wkładać je do wspólnego dołu. W każdym atoli razie przestrzegać należy, ażeby każdy dół w który zwłoki złożono, tej samej nocy, o ile w nim znajdują się zwłoki, zupełnie ziemią wypełnionym i pokrytym został. Tym sposobem dalej postępować należy, tak jednak, ażeby pomiędzy grobami wolną przestrzeń czterech stóp pozostawiono (*patrz Nr. 5.*).
- 6) Dla oszczędzenia kosztów winien każdy proboszcz postarać się o zastosowaną do ludności liczbę trumien dobrze zrobionych rozmaitej wielkości, które każdemu bezpłatnie dostarczone być mają. Nie można jednak wzbraniać sprawienia własnej trumny dla zmarłych krewnych. Lecz i z takimi trumnami zwłok grzebać nie wolno. I owszem i z takich trumien zwłoki wyjmować, a następnie trumnę dla innych zwłok używać należy.
- 7) Krewnym lub przyjaciółom, którzy potomności pamiątkę szczegółową miłości, poważania lub wdzięczności dla zmarłego pozostawić pragną, wolno wprawdzie pójść za tym popędem. Pomniki tego rodzaju jednak tylko przy murze obwodowym umieszczać wolno, a nie na ementarzu, ażeby nie zajmować tam miejsca.
- 8) Gdy wreszcie odtąd ustać mają wszelkie groby i grzebania zwłok po klasztorach jakiegokolwiek rodzaju, w tak zwanych dołach wapiennych i podziemiach przy szpitalach braci miłosierdzia i Elizabetanek, a tamże zmarli również na ementarzach parafij, do których należą, grzebanie być mają; winne te klasztory i szpitale zawrzeć z grabarzami słuszny układ o wynagrodzenie za ich trud. Ementarze zaś parafij, w których obrębie takie klasztory i szpitale leżą, należy powiększyć stosownie do potrzeby.

To Najwyższe postanowienie Jego Cesarskiej Mości, dążące do celów najzbawienniejszych, podaje się do powszechnej wiadomości z oznajmieniem, że z całą ścisłością wszechstronnie do sześciu miesięcy od dnia ogłoszenia wykonaniem i jak najdokładniej przeprowadzonym być winno.

3. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 26. Sierpnia 1784., ogłoszony rozporządzeniem gubernialnym z dnia 13. Września 1784. L. 21.443, stanowiący, która władza ma karać za niezachowanie zakazu grzebania w obrębie miast.

Ten dekret postanawia, że urząd obwodowy powołany jest do karania za niezastosowanie się do zakazu grzebania umarłych w obrębie miast, równie jak za niezachowanie innych przepisów politycznych.

4. Rozporządzenie gubernialne z dnia 30. Grudnia 1784. L. 31.706, o pokrywania kosztów zakładania nowych ementarzy.

Tak samo Jego Cesarska Mość nie miał zamiaru, narzucać mieszkańcom kraju i dominiom przy nowej regulacji parafij zakładania nowych parafij w miejscowościach, w których w przyszłości potrzebnymi być mogłyby, lecz i owszem fundusz religijny utworzony został na pokrywanie takich wydatków, tak też nie zdaje się odpowiadać Najwyższemu zamiarowi obciążanie mieszkańców kraju zakładaniem nowych ementarzy (te bowiem uważać należy jako przynależność kościołów i zabudowań parafialnych, a nadto koszta takie mogłyby urosć do kwoty wysokiej), ani też utrzymywaniem w przyszłości dwojakich ementarzy istniejących, starych i nowych.

Dla ustalenia sposobu stałego pokrywania wydatków połączonych z zakładaniem nowych ementarzy, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i najwyższymi przepisami odnoszącymi się do tego przedmiotu, należy przestrzegać następujących postanowień:

- 1) Stare ementarze, które są zbędne i bez wykroczenia przeciw przyzwoitości od kościoła odłączyć się dadzą, mają być w drodze licytacji sprzedane, a pieniądze za nie uzyskane użyte na urządzenie i ogrodzenie nowych.
- 2) Dla zaradzenia szkodliwym wyziewom, należy w dokumencie kupna i sprzedaży wzbronić kupującym pod grzywną 50 zł. wygrzebywania zwłok, a natomiast włożyć na nich obowiązek wypełnienia i wyrównania starych ementarzy przez nawiezienie żwiru.

- 3) Ze względu, że fundusz religijny wedle możności dla celów innych, równie niezbędnych oszczędzanym być winien, a zwierzchności gruntowe z konkurencją innych stron do tego powołanych prawie powszechnie przychyliły się dobrowolnie do zakładania nowych ementarzy, których użyteczność zarówno zwierzchności gruntowe, jakoteż mieszczanie i poddani uznają, po części dlatego, że widzą w nich ochronę przeciw szkodliwym wyziewom starych ementarzy, po części zaś z powodu, że własne ich zwłoki grzebane bywają na nowych ementarzach, zwłaszcza gdy obecnie wszelkie grobowce familijne bez żadnego wyjątku zaniechane być muszą, winien w miejscowościach, w których starego ementarza sprzedać nie można, lub pieniądze zań otrzymane na pokrycie kosztów założenia nowego nie wystarczają, na kształt repartyeyi kościelnej przepisanej Najwyższemi rozporządzeniami przedewszystkiem proboszcz miejscowy, o ile po nad kongruę dotowanym jest, przyczynić się z majątku kościelnego w jednej części do utworzenia nowego ementarza i wydatków z tem połączonych, przyczem atoli grunt na ten cel przeznaczony w cenie szacunkowej wliczony być ma, w drugiej części poddani miejscowi i małomieszczanie robocizną ciągną i pieszą, rozłożoną stosownie do wysokości opłacanych podatków, a nie podług liczb domów, w trzeciej części zwierzchność gruntowa, lub czasowo użytkujący dóbr koronnych, głównie dostarczeniem materiałów własnych w cenie wytworzenia, a nadto pokryciem innych wydatków w gotówce, co uważanem być ma za nieodzowny ciężar gruntowy, gdyby przytem właściciel właściwy, lub też inna jaka osoba, np. skarb najwyższy, jako kolator i patron kościoła interesowanym był, to tenże winienby był przyczynić się w czwartej części, a w razie odpadnięcia majątku kościelnego, w trzeciej części do pokrycia powyższego wydatku.
- 4) Gdy żydom tylko cierpianym (tolerowanym) nie mogą służyć większe prawa, aniżeli chrześcianom, mają być także i ementarze żydowskie obok murów miejskich położone sprzedanymi i własnym kosztem żydów od miasta odsuniętymi. Dla uniknienia wydatków niepotrzebnych, mogą jednak dawne ich ementarze zatrzymane zostać, z wyjątkiem wypadków, w którychby urząd obwodowy uznał potrzebę przeniesienia.
- 5) W miejscowościach, w których żydzi, przewyższający w wielu miastach liczbę chrześcian o trzecią część lub nawet o połowę, nie przyczyniają się opłatą ryczałtową do pokrywania wydatków miejskich, posiadają żydzi swe realności z temi samemi prawami, obciążeniami jak chrześcianie i uiszczają od swych realności miejskich bezsprzecznie na równi z mieszkańcami ruskimi, proboszczom łacińskim dziesięciny i kolendy. Dla tego też żydów od osiadłości miejskich zarówno z kontrybuentami chrześciańskimi pociągać należy do datków na rzecz nowych ementarzy chrześciańskich.
- 6) Nareszcie także i klasztory, równie jak inne zakłady tego rodzaju za współmieszkańców miasta uważane a korzystając z dobrodziejstwa nowych ementarzy po za obrębem miast położonych, winny przyczynić się w miarę opłacanych podatków do powszechnego współudziału w ponoszeniu kosztów zakładania i utrzymywania ementarzy.

Te zasady rozkładania kosztów oznajmia się urzędowi obwodowemu do ścisłego zastosowywania dodatkowo do przepisów w tej mierze wydanych.

5. Dekret kancelaryi nadwornej z d. 20. Stycznia 1785., ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 3. Lutego 1785. L. 2.821., zmieniający przepisy co do grzebania zwłok (patrz ustępy 4. i 5. Nr. 2.).

Jego Cesarska Mość był wprawdzie ojcowską troskliwością o utrzymanie powszechnego pomyślnego stanu zdrowia spowodowanym, między innymi środkami i zarządzeniami przepisanimi w dekrete nadwornym z dnia 23. Sierpnia 1785. w celu uniknienia szkodliwych skutków powolnego butwienia zwłok, wskazać w ustępach 4. i 5. powyższego rozporządzenia szkodliwe skutki takiego powolnego butwienia zwłok i polecić taki sposób postępowania, któryby usuwał przyczyny złego, a działał na przyspieszenie rozkładu, a mianowicie: zaszycie zwłok zupełnie obnażonych, bez sukni, we worek płócienny, włożenie ich do trumny i przewiezienie w niej na ementarz, następnie wyjęcie ich tamże z trumny, złożenie do dołu tak jak są zaszyte we worku płóciennym, narzucenie niegaszonym wapnem i niezwołoczne pokrycie ziemią.

Jednakowoż Jego Cesarska Mość przekonał się z praktyki codziennej, że zupełnie błędne pojęcie wytworzono sobie o powyższym jego zbawiennym zamiarze i że z powodu rozmaitych przesądów wolą grzebać zwłoki w trumnach, pomimo przedłużenia przez to czasu butwienia i innych z tem połączonych niedogodności, aniżeli zachowywać powyższy o wiele korzystniejszy sposób grzebania, a zapatrywania w tej mierze powzięte są tak zakorzenione i tak rozpowszechnione, że umysły wielu poddanych zaniepokojone zostają. Dla tego Jego Cesarska Mość nie chcąc w tej sprawie mniejszej wagi i dla dobra ogółu obojętnej, naginać środkami przymusowymi woli swych poddanych, polecił Najwyższym dekretem kancelaryi nadwornej z dnia 20. upłynionego miesiąca oznajmić, że nie ma wcale zamiaru zmuszać do powyższego sposobu grzebania tych, którzy nie są przekonani o korzyściach onego, lecz pozostawia do woli każdego, wydanie pod względem użycia trumny zarządzenia, jakie uzna dla zwłok swoich za najodpowiedniejsze.

O powyższem Najwyższem postanowieniu uwiadamia się urząd obwodowy z poleceniem, ażeby je w obwodzie niezwłocznie ogłosił, w ogłoszeniu jednak wyraźnie oznajmił, że wszelkie inne postanowienia powyższego Najwyższego rozporządzenia z dnia 23. Sierpnia roku przeszłego ściśle wykonywane być mają.

6. Rozporządzenie gubernialne z dnia 16. Czerwca 1885. L. 15.172., zakazujące grzebania zwłoki w kościołach.

Instrukcyja właśnie ogłoszona o należytościach stuły (Nr. 7.), wspomina wprawdzie o grzebaniu zwłok przy obcych kościołach klasztornych lub zakładowych, po za obrębem parafii położonych, tudzież o dowożeniu zwłok do

grobowców familijnych. Ta wzmianka nie jest jednak dostateczną do odjęcia mocy obowiązującej Najwyższemu postanowieniu, ogłoszonemu rozporządzeniem gubernialnem z dnia 22. Stycznia 1784. L. 1.779. (*patrz Nr. 1.*), zakazującemu grzebać zwłoki po kościołach, zwłaszcza gdy w innych rubrykach tej instrukcyi o należytościach stuły, do których rubryka ósma odwołuje się, oznaczoną jest należytość za miejsce na grób, a nie za grób sam; i zwłok w kościołach parafialnych, zakładowych i klasztornych nie wolno grzebać innym sposobem, aniżeli jak przepisano w rozporządzeniu z dnia 9. Września roku przeszłego (*patrz Nr. 2.*).

7. Patent cesarski z dnia 1. Lipca 1785. Pll. LXIII. str. 113., o wysokości opłat, jura stolae zwanych.

Ten patent ustanawia podług różnicy:

- a) kategorii miejscowości: miasto, mniejsze miasto, miasteczko i wieś;
- b) klasy pogrzebu: wielki kondukt, średni kondukt, mały kondukt i klasa czwarta;
- c) wieku osoby zmarłej: dziecię do roku, od roku do lat 7, od lat 7 do lat 15, i wyżej po nad lat 15 rozmaite opłaty za miejsce na grób i za wykopanie grobu, przepisując, że w mniejszych miastach, miasteczkach i na wsi przy pogrzebach klasy czwartej, miejsce na grób bezpłatnie dostarczone być winno.

Ustęp odnośny tego patentu postanawia, że przy grzebaniu zwłok po za właściwą parafią, należy uiścić takse zarówno własnemu proboszczowi, jako też i temu, w którego parafii zwłoki pogrzebano.

8. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 14. Lutego 1787., ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 15. Marca 1787. L. 5.689., przynaglaający do usunięcia cmentarzy z obrębu miejscowości.

Najwyższym dekretem nadwornym z dnia 14. przeszłego miesiąca rozporządzono, aby urządzenie cmentarzy po za obrębem miast, miasteczek i wsi w ciągu bieżącego roku dokończone zostało.

Urząd obwodowy zapewnił wprawdzie, że cmentarze po za obręb miast, miasteczek i wsi już przeniesiono, gdy jednak może jeszcze ogrodzenia przy nich wykończone nie są, przeto poleca się Urzędowi obwodowemu, ażeby czuwał nad zupełnem przeprowadzeniem tej sprawy i o tem z całą pewnością doniósł do końca sierpnia.

9. Rozporządzenie gubernialne z dnia 2. Maja 1787. L. 9.415., odnoszące się do cmentarzy wiejskich.

Zapytano, czy cmentarze w miejsce odleglejsze przenosić należy także po wsiach, gdzie kościoły a przy nich i cmentarze zazwyczaj po za obrębem miejscowości się znajdują?

Wątpliwość ta wywołaną została uzasadnionem spostrzeżeniem, że ustęp 29. Najwyższego dekretu nadwornego z dnia 14. Lutego 1787, (*patrz Nr. 8.*) między przedmiotami w ciągu bieżącego roku wykończyć się mającymi, wymienia przeniesienie cmentarzy po za obręb miast, miasteczek i wsi, podczas gdy najwyższy dekret nadworny z dnia 11. Głudnia 1783. (*patrz Nr. 1.*) jedynie o miastach i miasteczkach (te ostatnie?) wspomina, w których też to postanowienie wszędzie przeprowadzone zostało.

Gdy w kraju tutejszym kościoły wiejskie, a przy nich też i cmentarze już obecnie zazwyczaj po za obrębem wsi i w oddaleniu od mieszkań położone są, a w razie założenia nowych cmentarzy nie łatwym byłoby użyć dotychczasowych na cel odmienny, zatem wiele tysięcy placów ujęto by uprawie; przeto w odpowiedzi na powyższe zapytanie oznajmia się urzędowi obwodowemu, że nowe odleglejsze cmentarze tylko przy takich kościołach zakładane być mają, przy których dotychczasowe wśród pomieszczeń znajdują się i oczywiście dla zdrowia są szkodliwe. Przytem jednak w razie, gdyby gmina sama koszta zakupu placu pokryć nie była w stanie, dominium te koszta zupełnie lub przynajmniej do połowy ponieść winno, za wypowiedzeniem dla siebie odrębnego wynagrodzenia.

10. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 6. Września 1787. L. 1.558., ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 27. Września 1787. L. 22.590., zaprowadzający oglądanie zwłok w mieście Lwowie.

Jego Cesarska Mość raczył rozporządzić Najwyższym dekretem nadwornym z dnia 6. b. m., że oglądanie zwłok w stołecznem mieście Lwowie zaprowadzone być ma. Stosując się do tego polecenia, rozporządza się:

- 1) Począwszy od dnia 1. Listopada 1787. każdy bez różnicy stanu, religii, godności, wieku i płci, nie czyniąc nawet wyjątku dla duchowieństwa świeckiego ani zakonnego płci obojga, podlegać ma oglądaniu zwłok.
- 2) Każdy wypadek zaszłej śmierci należy oznajmić urzędowi oglądania zwłok (który to urząd w tutejszej kancelaryi konskrypeyonalnej miejskiej przed południem od godziny 8. do godziny 12., a po południu od godziny 3. do godziny 7. czynność swą urzędową sprawować będzie) w wymienionych godzinach, z podaniem ulicy i numeru domu, w którym wydarzył się wypadek śmierci. Urząd ten odbędzie oględziny i wyda następnie zezwolenie pochowania zmarłego. Za to pozwolenie należy uiścić bez oporu przeznaczonym do tego chirurgom, Ogeserowi i Haynowi opłatę 15 kr. Od opłaty tej uwolnieni są ci, których oczywiste ubóstwo poświadczaniem proboszcza lub łandwójta stwierdzone jest.
- 3) Dla tego proboszcz, któryby przed okazaniem powyższego pozwolenia zmarłego pochował, ulegnie grzywnie 3 dukatów.
- 4) Lekarz lub chirurg, który zmarłego leczył, winien pozostawić w jego pomieszczeniu pismo, wyrażające zgodnie z prawdą pokrótce chorobę i rodzaj śmierci. Nie zostawienie takiego pisma, lub umieszczenie w niem fałszywego opisu, pociąga za sobą grzywnę 3 dukatów.
- 5) Przy pogrzebie należy ciało odnieść do kościoła parafialnego, w nim wedle zwyczaju pobłogosławić, a zamtąd bez wszelkiej wystawy na cmentarz odnieść, albo też odwieźć na wozie żałobnym za opłatą należytości przepisanej w instrukcyi o należytościach stuły (*patrz Nr. 7.*). Tak samo postępywać należy przy pogrzebach nocnych. Odprawdzania zaś zwłok na cmentarz dla wystawy przez większą ilość powozów należy bezwzględnie zaniechać.

- 6) Przytem ponawia się przepis, że zwłok przed upływem 48 godzin grzebać nie wolno, wyjąwszy wypadku śmierci na chorobę zaraźliwą. Równie nie wolno czynić różnicy między grzebaniem umarłych, którzy należeli do rozmaitych wyznań, z jedynym wyjątkiem izraelitów, którzy mają swój własny ementarz.

11. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 12. Sierpnia 1788. ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 28. Sierpnia 1788. L. 19.817 o grzebaniu zwłok, należących do rozmaitych wyznań.

Jego Cesarska Mość raczył dekretem nadwornym z dnia 12. b. m. rozporządzić:

- 1) Wszędzie, gdzie ogół mieszkańców gminy pewnego wyznania swój własny ementarz posiada, należy utrzymać go także w przyszłości w używaniu ementarza. Również winien być utrzymanym zwyczaj grzebania wspólnie wyznawców rozmaitych wyznań, gdzie zwyczaj ten dotąd istniał.
- 2) Mieszkańcy gminy takiego wyznania, które własnego ementarza nie ma, mogą kazać się grzebać na tym z pomiędzy istniejących ementarzy, który sobie obiorą, nie będąc związanymi do któregośkolwiek z nich.
- 3) Poszczególni mieszkańcy takiego wyznania, które nie ma ementarza w gminie, mają być grzebani na ementarzu obcego wyznania, a najbliższy duchowny wyznania, do którego zmarły należał, winien spełnić obrzęd. Jeżeli zaś nie można było przywieźć go na czas, winna duchowność miejscowa odprowadzić zwłoki do grobu.
- 4) Każdemu wolno dać się grzebać z publiczną wystawą wyznania, do którego należy, posługiwać się przytem dzwonami miejscowymi i dać umieścić na swym grobie znak właściwy swemu wyznaniu, bez wywnioskowania z tego powodu dla siebie lub swoich współwyznawców jakiegoś szczegółowego prawa ze szkodą innowierców. Natomiast zaś duchowieństwo ani też gmina innego wyznania, do którego ementarz właściwie należy, nie mogą temu kłaść jakich przeszkód, ani też niszczyć później powyższych oznak, służących według zwyczaju krajowego do wykazania wyznania, do którego zmarły należał.
- 5) Jeżeli w miejscowościach, w których gmina składa się z wyznawców rozmaitych wyznań (które to wyrażenie oznacza prócz katolików, także tak zwanych tolerowanych, mianowicie ewangelików augsburskiego i helweckiego wyznania, tudzież dyzunitów) rozchodzi się o wytyczenie nowego ementarza, winna władza obwodowa starać się o to, ażeby wspólny ementarz założono, chyba za wielką ludność gminy lub topograficzne położenie takiej miejscowości wymagały założenia więcej, aniżeli jednego ementarza.
- 6) Gdzie wspólny ementarz dla dwu lub większej liczby wyznań przeznaczonym jest, pozostawia się porozumieniu stron, czy zechcą podzielić ementarz pasami, czyli też grzebać kolejno bez różnicy wyznania. Gdyby się w tej mierze porozumienie nie mogły, ma władza obwodowa sprawę w ten sposób rozstrzygnąć, że zwłoki w miarę przybywania kolejną po sobie następującą grzebać należy.
- 7) Gdyby kto przy nieistnieniu w miejscowości ementarza takiego wyznania, do którego należał, życzył sobie być pogrzebanym na najbliższym ementarzu swego wyznania, należy równie jak dotąd i w przyszłości na to zezwalać.
- 8) Podróżni wyznań, w kraju nietolerowanych, mają być również grzebani na ementarzach już istniejących, czy to wspólnych, czy też poszczególnych wyznań, a duchowni miejscowi winni spełnić obrzęd. Ten przepis nie odnosi się jednak do żydów ani do muzułmanów.
- 9) Samo z siebie rozumie się, że przy zakładaniu ementarzy wspólnych zawsze istniejące w tej mierze przepisy sanitarne na oku mieć należy.

Nadto raczył Jego Cesarska Mość najłaskawiej rozporządzić, że prywatne grobowce po kościołach, zarówno w miastach jak w dobrach, bezwzględnie pozamykane być mają na równi z powszechnymi, i że je umieszczać należy stosownie do istniejących Najwyższych przepisów na ementarzach ogólnych.

Te Najwyższe postanowienia oznajmia się urzędowi obwodowemu z poleceniem wprowadzenia ich wszędzie jednostajnie w życie, i czuwania najtroskliwiej nad ich zachowaniem.

12. Patent Cesarski z dnia 7. Maja 1789. Pilt. XLVI. Nr. 90. o żydach.

Każdemu zborowi izraelickiemu wolno mieć własny ementarz i kupić grunt na jego urządzenie.

13. Rozporządzenie gubernialne z dnia 17. Marca 1797. Pilt. XVII. str. 17 o urządzeniu trupiarni.

Przy każdym kościele parafialnym ma istnieć trupiarnia.

14. Dekret nadworny z dnia 13. Kwietnia 1797. ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 28. Kwietnia 1797 Pilt. XXVI. str. 26. o kosztach zakładaniu i utrzymywania trupiarni.

Mocą Najwyższego dekretu nadwornego z dnia 13. Kwietnia b. r. postanowiono, że osoby, na których ciąży obowiązek utrzymywania kościoła w gminie, także trupiarnię utrzymywać winny, a przepisy obowiązujące względem stawiania i utrzymywania kościoła, zastosowywać należy do ocenienia rozmiaru obowiązku przyczyniania się do zakładania i utrzymywania trupiarni.

15. Rozporządzenie gubernialne z dnia 12. Września 1806. L. 37.337 o urządzaniu ementarzy.

Najwyższe rozporządzenie normalne, ogłoszone dnia 9. Września 1784. L. 21.027. (patrz Nr. 2) zarządziło usunięcie ementarzy z miast i wsi.

Ze sprawozdań sanitarnej komisji gubernialnej, ustanowionej do zbadania przyczyn byłej epidemii, powzięto niemiłe przekonanie, że w wielu miejscowościach kilku obwodów nie zastosowano się do powyższego Najwyższego rozporządzenia. Wyizewy z ementarzy zwłokami przepętnionych, a leżących wespół wśród osiadłości, mogłyby spowodować przy

zbliżaniu się jesieni nowy wybuch przytłumionej epidemii. Dlatego poleca się surowo urzędowi obwodowemu, ażeby czuwał nad zastosowaniem się do powyższego Najwyższego przepisu normalnego i bez względu na to, czy w tamtejszym obwodzie epidemia panowała czy nie, troskliwie nad tem czuwał, by wszystkie ementarze, tak po miastach jak po wsiach, ztamtąd bezzwłocznie usunięto, dla każdego ementarza ustanowiono grabarza dostatecznie uzdolnionego, a zamiast ementarzy nieodpowiednich najdalej do 6 tygodni pozakładano nowe w miejscu stosownem, zgodnie z obowiązującymi przepisami należyte odległem od osady, w objętości, odpowiadającej liczbie ludności — tak, ażeby w celu grzebania zwłok nie potrzeba było przed upływem lat dziesięciu używać grobów dawniejszych. W razie przeciwnym należy nałożyć na nieposłuszną zwierzchność grzywnę 30 dukatów i urządzić ementaryj jej kosztem. Nad wykonaniem tych postanowień winni czuwać komisarze obwodowi, tudzież personal obwodowy sanitarny i wykazywać zwierzchności ociągające się.

Przy wyborze miejsca na ementaryj należy mieć na względzie większą lub mniejszą jego odległość i inne przepisane warunki. Gdy w każdej miejscowości wynaleźć można place puste, pastwiska i inne grunta podobne wartości mniejszej, przeto należy czuwać zawsze nad tem, ażeby na ementaryj wybierano grunta jak najniżej opodatkowane, jednak celowi odpowiednie, tak, ażeby mogły być dostatecznie wynagrodzone odstąpieniem starych ementarzy, z których przynajmniej trawę zaraz użytkować można, a po upływie przepisanych lat przekopać je i dowolnie używać — albo też w inny odpowiedni sposób.

Ogrodzenie nowego ementarza, do czego przedewszystkiem użytym być ma materyał dawnego ogrodzenia, cięży na kościele parafialnym, jeżeli to da wykonać się bez naruszenia majątku zakładowego; w razie przeciwnym winna urządzić je konkurencya patronów z parafianami.

16. Rozporządzenie gubernialne z dnia 4. Listopada 1819. L. 59.606. Zb. ust. prow. Nr. 130. str. 446. o urządzeniu trupiarni.

To rozporządzenie przypomina i przynagla urządzenie trupiarni.

17. Rozporządzenie gubernialne z dnia 14. Grudnia 1819. L. 61.898. Zb. ust. prow. Nr. 132. str. 448. o poborze opłat za czynności duchowne.

To rozporządzenie postanawia, że opłaty za czynności duchowne (tak zwane jura stolae) w ogóle, więc także opłaty za groby (*patrz Nr. 7*) w monecie konwencyjnej pobierane być mają.

18. Rozporządzenie gubernialne z dnia 31. Grudnia 1823 L. 72.640 w sprawie urządzania ementarzy po za obrębem miejscowości.

Tutejszy konsystorz o. ł. doniósł, że przy niektórych kościołach parafialnych istnieją ementarze, na których umarłych grzebią. Poleca się zatem c. k. urzędowi obwodowemu odnośnie do rozporządzenia tutejszego z dnia 12. Września 1806. L. 37.337 (*patrz Nr. 15*) ścisłe przestrzeganie, ażeby, gdziekolwiek by takie nadużycie jeszcze istnieć miało, natychmiast je usunięto, i zwłoki grzebano na ementaryj położonym po za obrębem miejscowości, a gdzieby takiego ementarza nie było, niezwłocznie go urządzono.

19. Rozporządzenie gubernialne z dnia 15. Lipca 1824. L. 22.582. w sprawie urządzania ementarzy.

Z powodu doniesienia tutejszego konsystorza areybiskupiego o nadużyciu istniejącem w niektórych miejscowościach, że zwłoki na ementaryjach przy kościele położonych grzebane bywają, poleca się urzędowi obwodowemu wślad rozporządzenia z dnia 31. Grudnia 1823. L. 72.640 (*patrz Nr. 18*), aby to nadużycie, które właściwie już wcale istnieć by nie powinno, natychmiast usunął i zarządził grzebanie zwłok na ementaryjach położonych po za obrębem miejscowości.

Przy tej sposobności przypomina się urzędowi obwodowemu na nowo, by czuwał nad ścisłym dopełnieniem rozporządzeń odnoszących się do ementarzy z dnia 22. Stycznia, 9. i 13. Września 1784. L. 1.779, 21.027, 21.443 (*patrz Nr. 1., 2. i 3.*), z dnia 3. Lutego i 16. Czerwca 1785. L. 2.821. i 15.172. (*patrz Nr. 5. i 6.*), z dnia 15. Marca i 2. Maja 1787. L. 5.689. i 9.215. (*patrz Nr. 8. i 9.*), wreszcie z dnia 12. Września 1806. L. 37.337. (*patrz Nr. 15.*) w całej ich osnowie.

Rozporządzenia te należy odświeżyć w pamięci zwierzchności i proboszczów miejscowych, polecić im ścisłe ich zachowywanie, i o tem przekonywać się, co najstosowniej wykonać się da przez zavezwanie tak komisarzy obwodowych jak personalu sanitarnego, aby przy częstych objazdach służbowych na tę gałąź poliecy publicznej bacznią zwracali uwagę i o nadużyciach dostrzeżonych donosili urzędowi obwodowemu, który w takim wypadku wdroy postępowanie urzędowe. — Urząd obwodowy może nadto żądać przy sposobności objazdów corocznych od dominiów, proboszczów lub dziekanów wyjaśnień potrzebnych o istotnym faktycznym stanie ementarzy.

Gdyby okazać się miała konieczność sprawdzenia niedogodności ementarza istniejącego, albo też założenia nowego, należy przeprowadzić dochodzenie z jak największą oszczędnością i unikać wszelkich dowolnych poliezeń. — Pomimo tego wydarzają się wypadki, że poszczególne dochodzenia w sprawach tego rodzaju przedsiębrane bywają przy zużyciu na to znacznego przeciągu czasu i przy wysłaniu komisarza obwodowego, lekarza obwodowego, a nawet inżyniera obwodowego. Z tego powodu urząd obwodowy winien przestrzegać ścisłe, ażeby w razie potrzeby założenia nowego ementarza lub zbadania usterek istniejącego, przedewszystkiem zwierzchność miejscowa przedsiębrała czynność urzędową. — Dlatego należy pouczyć zwierzchności miejscowe, że po myśli obowiązujących przepisów powołane są wspólnie z proboszczem miejscowym dla ementarza nowo założyć, przenieść lub rozszerzyć się mającego, wybrać miejsce wolne, przewiewne, nie nadto wilgotne ani też piaszczyste, odległe od pomieszkań, zastosowane do przeciętnej dziesięcioletniej śmiertelności w osadzie, że zwierzchność miejscowa winna dać na ten cel grunt dworski, a w razie nieistnienia takiego gruntu dworskiego, wynagrodzić poddanego, inną stronę lub fundusz, który taki grunt dostarczy. Samo z siebie rozumie

się zresztą, że należy zasięgnąć tutejszego przyzwolenia, jeżeliby grunt funduszowy lub gminny na ten cel użyć wypadało. Cmentarz należy otoczyć rowem szerokości sążnia, wałem tudzież płotem żywym lub zwyczajnym i opatrzyć bramą wjazdową. Za ściśle i odpowiednie dopełnienie tych postanowień odpowiada zwierzchność miejscowa.

W razie powstania trudności, wniesienia zażeń lub doniesienia urzędowi obwodowemu, że nie spełniono wydanych poleceń lub że wykonano je w sposób nieodpowiedni, można oględziny na miejscu tylko wówczas przedsiębrać, jeżeli okażą się nieodzownymi, atoli nawet w takim razie należy poruczyć je przedewszystkiem komisarzowi obwodowemu przy innej sposobności. Rzeczą tego komisarza będzie donieść urzędowi obwodowemu czy potrzeba wysłać lekarza obwodowego i inżyniera obwodowego. Lecz i tych także wysyłać należy przy wydarzającej się sposobności. Wszelkich dowolnych i zbędnych policzkań komisyjnych tem bardziej unikać należy, ile że w razie przeciwnym odpowiadały za nie naczelnik urzędu.

20. Rozporządzenie gubernialne z dnia 31. Marca 1827. L. 10.246. Zb. ust. prow. Nr. 61. str. 146., oznaczające stosunek rozkładu wydatków na cmentarze.

To rozporządzenie postanawia, że ilość dusz stanowić ma podstawę do oznaczenia stosunku, w jakim strony konkurencyjne winny są przyczyniać się do wydatków połączonej z założeniem i utrzymaniem cmentarza.

21. Rozporządzenie gubernialne z dnia 15. Grudnia 1833. L. 71.535. określające, który cmentarz za właściwy uważać należy.

Wypadki, że zmarli po za obrębem miejscowości, w której parafia istnieje, z oddalenia znacznieszego często nawet o mil kilka przewożonymi być muszą do właściwego kościoła parafialnego w celu pogrzebania na cmentarzu parafialnym, wydarzają się częstokroć, szczególnie w obwodach górskich a nawet i w innych krajach dziedzicznych, ponieważ istnieją okręgi parafialne obejmujące po kilka miejscowości nie mających własnych kościołów ani cmentarzy.

Ta okoliczność nie mogła być przeto nieznaną władzy wyższej przy wydaniu rozporządzenia z d. 9. Września 1784. L. 21.027. (patrz Nr. 2.), według którego umarłych grzebać należy na cmentarzu parafii, do której należeli. — Dlatego nieuzasadnionem jest mniemanie, że to rozporządzenie wydano w przypuszczeniu, jakoby każda miejscowość miała swój kościół i cmentarz. Nie ma więc podstawy do pomijania postanowień powyższego rozporządzenia ani też do zmieniania onych, zwłaszcza gdy w kraju naszym odległość miejscowości należących do jednej parafii nie jest tak znaczną, ażeby możliwym nie było dowieść zwłoki w jednym dniu do miejscowości, w której parafia się znajduje. Nadto wniosek ażeby zwłoki grzebano zawsze w tej miejscowości, w której śmierć wydarzyła się, a to przy zajęciu przeszkody lub zbyt niemiernym oddaleniu własnego proboszcza przy asystencyi duchowieństwa obrz. gr. kat. tylko w takich miejscowościach zastosowanym być mógłby, w których parafie gr. kat. istnieje.

Nareszcie nie byłoby podstawy do uszczuplania proboszczom łac. należytości stuyły, wliczonych do dotacyi, ani też do przeciążania parafian; gdyż ei przy zastosowaniu rubr. 8. przepisów o należytościach stuyły, należytość tę opłacać musieliby zarówno probostwu, do którego zmarły należał, jakoteż probostwu, w którym zwłoki jego pogrzebano.

Nakoniec nieznanym jest przepis, któryby zakazywał przewożenie zwłok z takiej odległości, w jakiej zazwyczaj znajdują się miejscowości należące do wspólnej parafii, od swego kościoła parafialnego i od cmentarza przy nim się znajdującego. Zakazaniem jest jedynie przewożenie zwłok bez zachowania przepisanych ostrożności z dalekiej odległości lub do grobowców familijnych. Gdyby się jednak nawet przy dopuszczalnym przewożeniu zwłok wydarzyć miały przekroczenia przepisów sanitarnych i policyjnych n. p. przewożenie lub wystawienie zwłok w trumnach otwartych lub. t. p., należy wdrażać z tego powodu postępowanie urzędowe.

22. Regulamin policyjny przy zarazach wydany dekretem kancelaryi nadwornej z dnia 30. Czerwca 1837. L. 15.591, ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 28. Lipca. 1837. L. 46.260. Zb. ust. prow. Nr. 140. str. 348. §. 116. str. 546.

Miejsce na cmentarz dla zmarłych na zarazę obrać należy w okolicy odosobnionej, jednak niezbyt oddalonej od szpitala, a mniej wystawionej na przewiew panujących wiatrów, poświęcić je podług kościelnego zwyczaju, otoczyć w odpowiedniej objętości podwójnym rowem ośm stóp szerokim i tyleż głębokim i opatrzyć bramą do zamykania.

Po ustaniu zarazy, należy miejsce to zasadzić drzewami lub zasiać nasionami roślin, a bramę uczynić nieprzystępną za pomocą rowu. Na bramie winien być umieszczony napis złożony z liczby roku i z oznaczenia, że za nią znajduje się cmentarz zmarłych na zarazę.

23. Rozporządzenie gubernialne z dnia 22. Grudnia 1837. L. 76.521. Zb. ust. prow. Nr. 251. str. 860. co do objętości cmentarzy.

Tutejszem rozporządzeniem z dnia 30. Stycznia 1806. L. 3.400 ustanowiono, że groby kopać należy w głębokości 6, a szerokości 4 stóp i między grobami zostawiać wolną przestrzeń stóp 4.

Rozporządzenie powyższe zmienia się odtąd w ten sposób, że głębokość grobu wynosić ma 6 stóp, długość 6 stóp, a szerokość 2 stopy i przestrzeń wolna między grobami wynosić winna tylko 2 stopy.

Przy zakładaniu nowych cmentarzy ogólna ilość zmarłych w ostatnich 10 latach stanowi podstawę do obliczania potrzebnej przestrzeni, ze względu jednak, że w ilości tej znajduje się wiele dzieci, policzać należy na każdy grób przestrzeń $\frac{3}{4}$ sążnia kwadratowego, czyli 27 stóp kwadratowych, pomnożyć ją przez liczbę zmarłych w ciągu lat 10 i w ten sposób oznaczyć przestrzeń potrzebną na cmentarz.

Co do wyboru i wymagań miejsca na cmentarz, obowiązuje nadal tutejsze rozporządzenie z dnia 15. Lipca 1824. L. 22.582. (*patrz Nr. 19*).

24. Rozporządzenie gubernialne z dnia 8. Sierpnia 1845. L. 46.115. Zb. u pr. Nr. 96. str. 402. o pokrywaniu kosztów na zakładanie i utrzymywanie trupiarni.

Najjaśniejszy Pan raczył Najwyższem postanowieniem z dnia 8. Kwietnia 1845. następnie rozstrzygnąć pytanie, kto łożył ma na zakładanie i utrzymywanie trupiarni.

Trupiarnie przepisane postanowieniem z dnia 19. Lutego 1797. (*patrz Nr. 13*) należy uważać za sanitarne zakłady miejscowe. Dla tego koszta budowania ich równie jak koszta utrzymania, ponoszone być mają z funduszu na takie cele przeznaczonego, o ile umowy lub układy prywatne nie stanowią odmiennie.

To Najwyższe postanowienie podaje się do powszechnej wiadomości i do zastosowania na podstawie dekretu kancelaryi nadwornej z dnia 18. Kwietnia 1845. L. 12.427. odnośnie do rozporządzenia z dnia 17. Marca 1797. L. 6.480 (*patrz Nr. 13*).

25. Patent cesarski z dnia 7. Września 1848. ogłoszony rozporządzeniem gubernialnem z dnia 18. Września 1848. L. 69.072. Zb. ust. prow. Nr. 88 str. 316., znoszący stosunek poddańczy.

Patent ten zniósł poddaństwo, tudzież stosunek władzy zwierzchniej (dominikalnej), wraz ze wszelkimi prawami i zobowiązaniami odnoszącymi się do tych stosunków.

26. Rozporządzenie gubernialne z dnia 10. Listopada 1849. Dz. ust. kraj. Nr. 60, o grzebaniu zwłok izraelitów.

We wsiach, gdzie znaczniejsza ludność żydowska osiadła, należy zakładać osobne okopiska.

Pokąd to nie nastąpi, lub gdzie nie zachodzi potrzeba założenia okopiska w miejscu, żydów zmarłych na chorobę nie zaraźliwą przewozić należy w trumnach dobrze zamkniętych, na przeznaczonym do tego wozie na najbliższe okopisko; żydów zaś zmarłych na chorobę zaraźliwą, chować wprawdzie nie na chrześcijańskim cmentarzu, jednak w miejscu przyzwoitem, oddalonym od domów i należycie schronionem.

Postanowienia organizacyjne władz politycznych z dnia 19. Stycznia 1853. Dz. u. p. Nr. 10., wydane na podstawie Najwyższego postanowienia z dnia 14. Września 1852. L. 40. lit. b.

Zaliczają w zakres działania Namiestnictwa zezwolenie na budowy kościelne, parafialne, szkolne, na zakładanie lub rozszerzanie cmentarzy i t. p., jeżeli wydatek pokrytym być ma w drodze konkurencyi, a fundusz zostający pod zarządem Namiestnictwa przyczynić się ma do tej konkurencyi kwotą 3.000 zł. lub wyższą.

28. Rozporządzenie Namiestnictwa z 22. Stycznia 1860. L. 803., o urządzaniu cmentarzy.

Dobre urządzenie i utrzymywanie cmentarza jest nie tylko obowiązkiem parafian z ustawy wypływającym, ale także zadaniem sumienia, opartem na poszanowaniu miejsca i zmarłych krewnych. Sposób dopełnienia tego obowiązku jest znamieniem stopnia wykształcenia ludności.

Działalność c. k. władz miejscowych i duchowieństwa skierowana ku urządzaniu, uporządkowywaniu, ogrodzeniu i upiększeniu tych miejsc spoczynku, pozostała niestety dotąd po największej części bezskuteczną, i w całym okręgu administracyjnym mało jest miejscowości, w którychby oglądanie cmentarza sprawiało zadowalniający widok i wznosiło ducha.

W największej ilości wsi, cmentarze znajdują się w stanie opłakania godnym. Po największej części założone wbrew zasadom sanitarnym i przepisom policyjnym, nie ogrodzone, łatwo przystępne dla bydła. — Ztąd też już czas ostatni zarządzenia takiemu stanowi cmentarzy, i skłonienia ludności wiejskiej za pomocą odpowiedniego pouczenia i zawiązywania do wypełnienia powyższego obowiązku, nałożonego zarówno ustawą, jak własnym uczuciem.

Władze obwodowe i urzędy powiatowe winny przeto w porozumieniu z duchowieństwem zarządzić co wypada dla osiągnięcia powyższego celu, i nie ustawać pierwej, aż im się powiedzie przeprowadzić urządzenie miejsc spoczynku wiernych w sposób odpowiadający zasadom sanitarnym i przepisom w tej mierze wydanym, otoczyć je parkanem lub żywym płotem (z głogu), okopać rowem głębokim, zasadzić drzewami lasowymi lub szpalerowemi, albo też krzakami, nareszcie zaprowadzić na nich chronologiczny porządek grzebania zwłok.

Dla wygody wiernych i ze względów na upiększenie, należałoby starać się o to, ażeby cmentarz podzielonym był na kilka oddzielnych części, każdą z nich otoczono drogą, wedle możności dostatecznie szeroką, a drogi te i nadal zachowywano, nie używając ich na groby.

Namiestnictwo oczekuje od p. naczelnika powiatu po roku sprawozdania, jaki skutek odniosły usiłowania jego w tym kierunku, a zasługi na tem polu łożone, nie pozostaną nieocenione.

29. Ustanowa wyznań ewangelickich z dnia 23 Stycznia 1866 Dz. u. p. Nr. 15. w ustępie 7. §. 42. zlicza staranie o utrzymanie cmentarza do zadań prezbiteriatu.

30. Ustawa z dnia 25. Maja 1868. Dz. u. p. Nr. 49. o stosunkach wyznaniowych.

Art. 9. Należący do pewnego kościoła lub społeczności wyznaniowej wówczas tylko pociągani być mogą do datków w gotowiznie lub w naturaliach, albo też do prestacyi w robociźnie na cele religijne lub dobroczynne obcego wyznania, jeżeli na nich ciąży obowiązki rzeczowego patronatu, albo też zobowiązanie do świadczenia ma podstawę w tytule prawa prywatnego bądź to z dokumentu wypływającym, bądź też intabulowanym.

Żadnemu duszpasterzowi nie wolno wymagać opłaty taks, należności stuły, i t. p. od należących do odmiennego wyznania, jak tylko za czynności na ich wezwanie w samej rzeczy wykonane, i to jedynie według wymiaru w ustawie przepisanego.

Art. 12. Żadna gmina wyznaniowa nie może odmówić zwłokom do niej nie należącemu, przyzwoitego pogrzebania na swoim cmentarzu, jeżeli:

- 1) rozchodzi się o pogrzebanie w grobowcu familijnym, albo też
- 2) w miejscu zaszłej śmierci lub znalezienia zwłok nie ma w granicach gminy miejscowej cmentarza przeznaczonego dla członków wyznania, do którego zmarły należał.

§1. Ustawa z dnia 30. Kwietnia 1870. Dz. u. p. Nr. 68. o organizaciji publicznej służby zdrowia.

§. 1. Najwyższy nadzór nad wszystkimi sprawami sanitarnymi, i najwyższe kierownictwo spraw leczniczych, służy administracji państwa.

Bezpośrednia jej działalność obejmuje wszelkie sprawy, które jej wyraźnie zastrzeżone są, z powodu szczególnej ważności dla ogólnego stanu zdrowia.

§. 2. **lit. g.** Zadaniem administracji państwa jest nadzorowanie zastosowywania ustaw co do grzebania, cmentarzy, tudzież wygrzebywania i przewożenia zwłok.

§. 3. **lit. d.** Policya sanitarna, ustawami gminnymi przekazana w samoistny zakres działania gminy, obejmuje zakładanie, utrzymywanie i nadzorowanie trupiarni i cmentarzy.

§. 4. **lit. b.** W poręczonym zakresie działania, jest zadaniem gminy, zastosowywanie rozporządzeń i przepisów policyi sanitarnej co do pogrzebów.

§. 5. Ustawodawstwu krajowemu zastrzega się oznaczenie, jak gmina sama dla siebie lub wspólnie z innymi gminami przeprowadzić ma urządzenia potrzebne do wykonywania policyi zdrowia stosownie do położenia i rozciągłości obszaru, tudzież liczby i zajęcia mieszkańców.

§2. Rozporządzenie ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 23. Czerwca 1870. L. 3.327. (Mayerhofer wydanie z r. 1880. tom II. str. 993.), z oznaczeniem, kiedy sprawa konkurencyi kościelnej staje się gminną.

Do wydania orzeczenia w sprawach konkurencyi kościelnej jest zawsze tylko władza państwowa powołaną.

Oczywistą jest rzeczą, że w sprawach konkurencyi kościelnej kompetencya autonomicznych gmin dopiero wówczas, i tylko o tyle ma miejsce, jeżeli i o ile rozprawa konkurencyjna przez władzę administracyjną przeprowadzona, i orzeczenie wydane na jej podstawie, wykazały i postanowiły, że konkurencyja w danym razie na gminie ciąży w całości, lub częściowo, a rozchodzi się jedynie o rozłożenie jej pomiędzy członków gminy.

Dopiero w takim stanie rozprawy staje się sprawa konkurencyi kościelnej sprawą gminną, skutkiem czego ustaje w niej działalność rządowych władz administracyjnych, a rozpoczyna się działalność organów autonomicznych.

§3. Rozporządzenie Prezydium Namiestnictwa z dnia 22. Września 1872. L. 6.960 p. o grzebaniu zwłok izraelitów zmarłych na cholere.

5. Z powodu, że żydzi podług przepisów swego obrządku, tylko na okopisku (w siedzibie rabina) mogą być grzebani, w skutek czego nieraz trupa po całym obwoźu powiecie, zarządź Pan, aby zwłoki starozakonnych zmarłych w skutek cholery były w miejscu zamieszkania grzebane, na który to cel każda gmina ma w razie potrzeby przeznaczyć stosowne miejsce.

§4. Rozporządzenie. Okólnik Namiestnictwa z dnia 19. Sierpnia 1873., L. 42.491. o urzędzeniu cmentarzy dla zmarłych na cholere.

Doszło do mojej wiadomości, że nie we wszystkich powiatach dotkniętych cholera, jednostajnie zarządzono postępowanie przy grzebaniu zwłok osób zmarłych w skutek cholery, podczas gdy bowiem w jednych grzebią zwłoki takich osób w miejscu, w którym ich śmierć zaskoczyła, w innych przewożą je na cmentarz parafialny, częstokroć o kilka mil oddalony.

Gdy przewożenie zwłok osób zmarłych w skutek cholery, osobliwie wśród upałów przyczynić się musi do zawleczenia i rozszerzenia tej zabójczej choroby, wzywam pana Starostę, przypominając rozporządzenie z dnia 22. Września 1872. L. 6.960 pr. (*patrz Nr. 33.*), którem zarządzono, aby zwłoki zmarłych w skutek cholery w miejscu, w którym śmierć nastąpiła, grzebano, — aby bezwzględnie zarządził, iżby w każdej gminie od siedziby parafii więcej jak 1/4 mili odległej, wyznaczono w razie wybuchu cholery miejsce od wsi oddalone na cmentarz choleryczny, miejsce to poświęcono, żeby w ten sposób niechęć ludzi do chowania tam zmarłych usunąć, — urządzono tamże trupiarnię, do której umarli natychmiast po zapadłej śmierci z domu odstawieni być mają, i grzebano zwłoki zmarłych na cholere wyłącznie na tym cmentarzu, postępując z zwłokami takimi w myśl przepisów w rozporządzeniu z dnia 22. Września 1872., L. 6.960 pr. (*patrz Nr. 33.*) objętych.

Także w tych miejscach, gdzie cmentarze położone są w pośród wsi lub blisko niej, należy urządzić w ten sam sposób cmentarz dla cholerycznych w miejscu odległym i tam wystawić kazać natychmiast trupiarnię.

Dostarczyć miejsce na cmentarz, urządzić takowy i trupiarnię, obowiązana jest Zwierzchność gminna w myśl §. 3. lit. d., i §. 4. lit. a. i b., ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz Nr. 31.*).

Pańskiem zaś zadaniem będzie przeprowadzić z wszelką surowością prawa niniejsze rozporządzenie i przestrzegać ścisłego tegoż dopełnienia.

35. Rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 30. Sierpnia 1873. L. 44.671., o grzebaniu zwłok zmarłych na cholere.

Doszło do mojej wiadomości, że w niektórych miejscowościach, a szczególnie w miasteczkach i miastach większych, wbrew instrukcyi dla urzędów powiatowych i zwierzchności gminnych podczas panowania cholery, oraz wbrew przepisom objętym rozporządzeniem z dnia 22. Września 1872., L. 6.960 pr. (patrz Nr. 33.), pogrzeby zwłok osób zmarłych w skutek cholery, odbywają się zwykłym trybem w ten sposób, że zwłoki pozostają do 3. dnia w domu wystawione na katafalku, poczem przy odgłosie dzwonów i współtowarzyszeniu licznej publiczności do kościoła bywają wprowadzane.

Gdy postępowanie podobne niezgodne z powyż powołanymi przepisami spowodować musi rozszerzenie się choroby, która już dotąd tak liczne ofiary w kraju pochłonięła, a obowiązkiem Pana, jako też Zwierzchności gminnych jest, usuwać wszelkie okoliczności mogące wpłynąć na zasilenie, lub rozszerzenie się choroby, przeto przypominając wyżej powołaną instrukcyę i dotyczące rozporządzenia, wzywam Pana, abyś jak najusilniej przestrzegał tych postanowień, a mianowicie przepisu, aby zwłoki osób zmarłych na cholere w 3 godziny po sprawdzonej śmierci do trupiarni przenoszono, a po upływie 48 godzin grzebano, bez poprzedniego wprowadzania do kościoła lub cerkwi, karząc w myśl §. 108. ustawy gminnej jak najsurowiej Zwierzchności, które na postępowanie niezgodne z powyższymi przepisami zezwalają.

Zarazem zwracam uwagę Pana na okoliczność, że zbyt często grabarze z powodu licznego zajęcia nie kopiają grobów należytej głębokości, skutkiem czego zwłoki gnijące zbyt małą warstwą ziemi pokryte, rozszerzają wyziewy zdrowiu ludzkiemu szkodliwe.

Chej Pan przeto wezwać Zwierzchności gminne, aby na to baczyły, aby każdy grób należycie był głęboki, polecając komisarzowi cholerycznemu i żandarmeryi, aby wykonania tego zarządzenia przestrzegali i tam, gdzie spostrzegą nieprawidłowości pod tym względem, nakazali posypać groby płytkie niegaszonem wapnem, i odpowiednio pokryć warstwą ziemi.

Niepłonną żywię nadzieję, że Pan wszelkich dołożysz starań, aby przepisy, o których powyż mowa, z wszelką ścisłością były wykonywane, używając w tym celu surowości prawa, karząc winnych należycie, i nie puszczając płazem najmniejszego pod tym względem przewinienia.

36. Rozporządzenie e. k. Ministerstwa spraw wewnętrznych z dnia 3. Maja 1874., Dz. u. p. Nr. 56. o przewożeniu zwłok.

Rozporządzeniem e. k. Ministerstwa stanu z d. 18. Marca 1866. L. 1.452., i Ministerstwa spraw wewnętrznych z dnia 3. Sierpnia 1871., L. 9.404., przekazano władzom politycznym pierwszej instancyi, względnie teraźniejszym Starostwom i Magistratom w miastach mających własne statuty, zezwalenie na przewożenie zwłok i wydawanie odnośnych paszportów, z obowiązkiem donoszenia o tem od wypadku do wypadku właściwej władzy krajowej.

Utrzymując w mocy postanowienia obowiązujące pod względem wydawania paszportów dla zwłok, rozporządza się co do przewożenia zwłok na cmentarz nienależący do miejscowości, w której śmierć wydarzyła się, co następuje:

- 1) We wszystkich wypadkach, w których zwłoki grzebanemi być mają na innym cmentarzu, aniżeli należącym do miejscowości, w której śmierć wydarzyła się, należy prosić władzy politycznej pierwszej instancyi o pozwolenie.
- 2) Przewiezienia zwłok bezwzględnie zakazać należy, jeżeli lekarz urzędowy, w tej mierze przesłuchany, nie uzna tego przeniesienia za zupełnie nie budzące obaw, zarówno pod względem na dobro powszechne, jakoteż dla zdrowia osób przy tem zajętych.

Jeżeliby zatem przy przewiezieniu zwłok z jakichkolwiek przyczyn nie było możliwem zachować przepisów sanitarnych, bądź to ogólnych, bądź też takich, któreby dla tego szczegółowego wypadku wydano; należy grzebać je na cmentarzu tej miejscowości, w której śmierć wydarzyła się. — a to bez względu na wyznanie zmarłego.

- 3) Przy przewiezieniu zwłok, za dopuszczalne uznanem, należy wydać na podstawie opinii lekarskiej zarządzenia sanitarno-policyjne, zastosowane do szczegółowego wypadku, i czuwać nad ściśłem ich wykonaniem, za pomocą współdziałania organu sanitarnego, odpowiedzialnego, delegowanego do odnośnej czynności urzędowej.

Delegat ten sanitarny ma potwierdzić na paszporcie dla zwłok, że nadzór powyższy osobiście wykonał.

- 4) Pod względem umieszczenia zwłok w trumnie i opakowania ich do przewozu, obowiązują następujące postanowienia:

a) Jeżeli przewiezienie dłużej trwać ma (tydzień lub więcej) winny być zwłoki balsamowane. W gorącej porze roku można w danych okolicznościach wymagać balsamowania zwłok nawet przy przewiezieniu krócej jak tydzień trwać mającym.

b) Przy przewożeniu zwłok 24 godzin trwać mającym, winny być zwłoki przechowane w podwójnej trumnie, i w niej gurtami umocowane

Każda z trumien winna być z twardego drzewa i wewnątrz wszechstronnie dobrze smołą wylana, albo też z kruszczu.

Trumnę wewnątrz należy o ile możliwe tak zamknąć, by powietrza nie przepuszczała i w tym celu napuścić smołą lub zalutować.

Trumna zewnętrzna ma być zaś ze wszystkich stron szczelnie zamkniętą.

Trumna podwójna winna być nadto w skrzyni drewnianej nmieszczoną.

- c) Przy zwyczajnych przewożeniach w sąsiedztwo miejscowości, w której śmierć wydarzyła się, zależeć będzie od okoliczności, czy zostanie uznane za wystarczające zwykłe umieszczenie w trumnie, czyli też zarządzenia jakich szczególnych ostrożności wymagać wypadnie.
- d) Przy przewożeniu o milę odległości nie mającym trwać nad godzin 24, należy użyć trumny podwójnej stosownie do postanowienia pod b).

Wymaganie umocowania zwłok równie jak użycia skrzyni drewnianej w celu umieszczenia trumny podwójnej zawisło od zachodzących okoliczności.

- 5) Ze względu na możliwe zmiany okoliczności co do czasu i miejsca może zająć potrzeba zarządzenia także innych jeszcze środków ostrożności, tu nie wymienionych, jako to: użycia pierwiastku tamującego szerzenie zgnilizny, lub tym podobnych — albo też możliwość zezwolenia w takich rozmiarach na odstąpienie od ostrożności zasadniczo przepisanych, ażeby przez to pieczołowitość o zdrowie powszechnie ujmy nie doznała.
- 6) Do przeniesienia zwłok w zasadzie użytym być winien środek przewozu, który podaje możność przewiezienia zwłok na miejsce przeznaczenia w czasie stosunkowo jak najkrótszym.
- 7) Do przewożenia zwierzętami pociągowymi należy używać wozów zupełnie zamkniętych, a gdzie to możliwym byłoby, przyzwolonych zupełnie zakrytych, i nie dodawać jakichkolwiek innych przedmiotów do przewiezienia. Do takiego wozu ze zwłokami należy dodać prócz furmana jeszcze jednego strażnika. Obaj odpowiadają za przewiezienie tylko tą drogą, którą paszport dla zwłok oznaczył i z unikaniem wszelkich zbędnych przewlekań.
- 8) O przybyciu zwłok na przeznaczony ementarz należy właściwą gminę wcześniejawiadomić.

Zaufany rzeczoznawca delegowany przez władzę polityczną, winien zbadać przesyłkę po jej przybyciu na miejsce przeznaczenia i przekonać się, czy zwłoki zgodnie z przepisami w trumnie umieszczone i opakowane są i odebrać przytem paszport dla zwłok i protokół oględzin.

- 9) Trumny w ten sposób przewiezione tylko z polecenia władzy otwierane być mogą.

Mianowicie nie wolno we wszystkich tymi przepisami objętych wypadkach zezwalać na otwieranie trumien zawierających zwłoki izraelitów w celu przedsięwzięcia umywań rytualnych.

37. Ustawa z dnia 7. Maja 1874. Dz. u. p. Nr. 50. o urządzeniu zewnętrznych stosunków prawnych kościoła katolickiego.

§. 35. Ogół katolików tego samego wyznania zamieszkałych w okręgu parafialnym tworzy gminę parafialną. Wszystkie prawa i obowiązki odnoszące się do spraw kościelnych, które w ustawach gminom przyznane lub na nie włożone są, służą gminom parafialnym, a względnie ciężą na nich. Jedyne tylko prawa patronatu mogą służyć gminie jako takiej.

§. 36. O ile potrzeby gminy parafialnej nie są jej własnym majątkiem pokryte, lub innymi rozporządzalnymi zasobami kościelnymi zabezpieczone, należy w celu pokrycia ich nałożyć opłatę na członków gminy parafialnej.

§. 37. Odrębna ustawa postanowi przepisy szczegółowe o ukonstytuowaniu i reprezentacji gmin parafialnych tudzież o załatwianiu spraw onychże. (takiej ustawy dotąd nie wydano.)

38. Rozporządzenie Ministerstwa wyznań i oświaty wydane w porozumieniu z Ministerstwem spraw wewnętrznych z dnia 31. Grudnia 1877. Dz. ust. p. Nr. 5. z roku 1878. o tymczasowem zastępstwie gmin parafialnych

postanawia, że dopokąd ustawa o utworzeniu gmin parafialnych i o ich zastępowaniu przy załatwianiu spraw odnośnych, zapowiedziana w §. 37. ustawy z dnia 7. Maja 1874. (patrz Nr. 37.) wydana nie zostanie, Reprezentacye gmin miejscowych załatwiać będą, równie jak dotychczas, sprawy gmin wyznaniowych katolickich.

One są przeto i nadal powołane stanowić o datkach konkurencyjnych na cele wyznaniowe katolickie, przypadających na gminy parafialne lub przez nie uiszczać się mających, tudzież starać się o ich pokrycie i zaspokojenie.

To rozporządzenie nie narusza atoli zakresu działania wydziałów konkurencyjnych (komitetów) w niektórych krajach istniejących na podstawie szczególnych ustaw krajowych.

39. Rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 4. Lipca 1882. L. 36.806. Dz. u. k. Nr. 75. względem zastosowania postanowień rozporządzenia ministerjalnego z dnia 3. Maja 1874. Dz. u. p. Nr. 56. (patrz Nr. 36.)

Względem zastosowania postanowień rozporządzenia ministerjalnego z dnia 3. Maja 1874. Dz. u. p. Nr. 56. (patrz Nr. 36.) dotyczącego przewożenia zwłok, rozporządza się na mocy reskryptu Ministerstwa spraw wewnętrznych z dnia 10. Czerwca 1882. L. 380. jak następuje:

Cmentarze wyznaniowe nie leżące w miejscu zaszłej śmierci, na których oddawna grzebane bywają zwłoki z pewnych miejscowości według przynależności wyznaniowej, uważane być mają w myśl art. 1. powołanego rozporządzenia ministerjalnego jako cmentarze do miejsca zaszłej śmierci należące i dla tychże nie potrzeba w celu grzebania, każdorazowego zezwolenia władzy politycznej pierwszej instancji. Jeżeli jednak taki cmentarz wyznaniowy od miejsca zaszłej śmierci na piętnaście kilometrów jest oddalony, w takim razie obowiązują mają przy przewożeniu zwłok następujące przepisy:

1. Zwłoki mają być przewożone w trumnie dobrze spojonej, wylanej wewnątrz smołą, już w domu śmierci szczelnie zamkniętej, której otwierać więcej nie wolno.
2. Pochód pogrzebowy ma o ile możności omijać miejsca zamieszkałe, a nie zatrzymywać się w takowych; złożenie zwłok w kościołach, kaplicach lub nawet w domach mieszkalnych miejscowości przechodowych miejsca mieć nie może.

3. Zwłoki mają być wprowadzone wprost na cmentarz i tam bezzwłocznie pogrzebane, otwieranie trumny na cmentarzu nie jest dozwolone.
4. Przeprowadzenie zwłok na cmentarz i ich pogrzebanie musi nastąpić najpóźniej w przeciągu 12 godzin od wyruszenia transportu z miejsca zaszłej śmierci.
5. Gdyby to dla odległości miejsca było nie możebne, wtedy należy użyć trumny podwójnej.
6. W razie panujących chorób zakaźnych, zarządzi c. k. Namiestnictwo w miarę niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu ogólnemu i z uwzględnieniem stosunków miejscowych dalej idące środki ostrożności przy przewożeniu zwłok na cmentarze wyznaniowe od miejsca zaszłej śmierci wjeżdżając odległe.

40. Rozporządzenie Ministerstwa spraw wewnętrznych z dnia 26. Marca 1885. L. 1.125., o wywłaszczeniu gruntów pod cmentarze.

Odpis odezwy c. k. Prezydium Namiestnictwa we Lwowie z dnia 5. Kwietnia 1885. L. 29.391/pr. wystosowanej do Wydziału krajowego.

Na posiedzeniu z dnia 10. Września 1884. Wysoki Sejm zatwierdzając sprawozdanie komisji administracyjnej z petycyi Wydziału powiatowego w Myślenicach, powziął uchwałę wzywającą c. k. Rząd na podstawie §. 19. statutu krajowego do wyjednania ustawy, na mocy której grunta pod cmentarze nabywałyby można w drodze wywłaszczenia. Reskryptem z dnia 26. Marca b. r. L. 1.125/M. J. Jego Ekscelencya Pan Minister spraw wewnętrznych oznajmił, że nie ma powodu do wydania specjalnej ustawy ekspropriacyjnej co do gruntów cmentarnych. Przymusowe bowiem wywłaszczenie gruntu uznanego przez gminę na podstawie ustawy sanitarnej z publicznych względów sanitarnych za potrzebny na urządzenie nowego lub rozszerzenie istniejącego już cmentarza, następuje w publicznym interesie, zatem na cel potrzebny dla dobra publicznego i w skutek tego dokonaniem być może na podstawie §. 365. powszech. ustawy cyw. W obec tego postanowienia obowiązujące ustawy dostatecznie zaradzają potrzebie w tego rodzaju wypadkach wywłaszczenia, jak to już w praktyce wielokrotnymi orzeczeniami stwierdzone zostało.

Mam zaszczyt zawiadomić o tem Świątyni Wydział krajowy w skutek reskryptu Jego Ekscelencyi P. Ministra spraw wewnętrznych z dnia 26. Marca b. r. L. 1.125/M. J. i odnośnie do szacownych odezwy z dnia 10. Września 1884. L. 178/s. i z dnia 28. Lutego b. r. 10.210 przy zwrocie petycyi Wydziału powiatowego w Myślenicach.

Daty i treść

przytoczonych ustaw i rozporządzeń.

1. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 11. Grudnia 1783., zarządzający przeniesienie cmentarzy po za obręb miast.
2. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 23. Sierpnia 1784., o zamknięciu cmentarzy w obrębie osiadłości.
3. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 26. Sierpnia 1784., o kompetencyi władz do wymierzania kar w sprawie grzebania zwłok.
4. Rozporządzenie gubernialne z dnia 30. Grudnia 1784. L. 31.706., o pokrywaniu kosztów zakładania nowych cmentarzy.
5. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 20. Stycznia 1785., zmieniający przepisy co do grzebania zwłok.
6. Rozporządzenie gubernialne z dnia 16. Czerwca 1785., zakazujące grzebać w kościołach.
7. Patent cesarski z dnia 1. Lipca 1785., ustanawiający jura stolae, a między niemi opłatę za miejsce na grób.
8. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 14. Lutego 1787., przynaglający usunięcie cmentarzy z obrębu miejscowości.
9. Rozporządzenie gubernialne z dnia 2. Maja 1787. L. 9.415., odnoszące się do cmentarzy wiejskich.
10. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 6. Września 1787. L. 1.558., zaprowadzający oględziny zwłok w mieście Lwowie.
11. Dekret kancelaryi nadwornej z dnia 12. Sierpnia 1788., o grzebaniu zwłok zmarłych należących do rozmaitych wyznań.
12. Patent cesarski z dnia 7. Maja 1789., o żydach, odnośnie do cmentarzy wyznaniowych i izraelickich.
13. Rozporządzenie gubernialne z dnia 17. Marca 1797., o urządzaniu trupiarni.
14. Dekret nadworny z dnia 13. Kwietnia 1797., o kosztach zakładania i utrzymywania trupiarni.
15. Rozporządzenie gubernialne z dnia 12. Września 1806. L. 37.337., o urządzaniu cmentarzy.
16. Rozporządzenie gubernialne z dnia 4. Listopada 1819. L. 59.606., o urządzaniu trupiarni.
17. Rozporządzenie gubernialne z dnia 14. Grudnia 1819. L. 61.898., o poborze opłat jura stolae, między niemi za miejsce na groby.

18. Rozporządzenie gubernialne z dnia 31. Grudnia 1823. L. 72.640., o urządzaniu cmentarzy po za obrębem miejscowości.
19. Rozporządzenie gubernialne z dnia 15. Lipca 1824. L. 22.582., o urządzeniu cmentarzy.
20. Rozporządzenie gubernialne z dnia 31. Marca 1827. L. 19.226., o ponoszeniu i rozkładzie wydatków na cmentarze.
21. Rozporządzenie gubernialne z dnia 15. Grudnia 1833. L. 71.535., określające, który cmentarz za właściwy uważać należy.
22. Regulamin policyjny przy zarazach, wydany dekretem kancelaryi nadwornej z dnia 30. Czerwca 1837. L. 15.591, ustęp odnoszący się do cmentarzy.
23. Rozporządzenie gubernialne z dnia 22. Grudnia 1837. L. 76.521., co do objętości cmentarzy.
24. Rozporządzenie gubernialne z dnia 8. Sierpnia 1845. L. 46.115., o pokrywaniu kosztów na trupiarnie.
25. Patent cesarski z dnia 7. Września 1848., znoszący stosunek poddańczy, wraz z prawami i obowiązkami z nim połączonymi.
26. Rozporządzenie gubernialne z dnia 10. Listopada 1849. Dz. u. k. Nr. 60., o grzebaniu zwłok izraelitów.
27. Postanowienia organizacyjne władz politycznych z dnia 19. Stycznia 1853. Dz. u. p. Nr. 10., o kompetencji Namiestnictwa, zezwalania na wydatki w sprawie cmentarzy.
28. Rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 22. Stycznia 1860. L. 803., o urządzaniu cmentarzy.
29. Ustawa wyznań ewangelickich z dnia 23. Stycznia 1866. Dz. u. p. Nr. 15., ustęp odnoszący się do cmentarzy wyznaniowych ewangelickich.
30. Ustawa z dnia 25. Maja 1868. Dz. u. p. Nr. 49., o stosunkach wyznaniowych.
31. Ustawa z dnia 30. Kwietnia 1870. Dz. u. p. Nr. 68., o organizacji publicznej służby zdrowia.
32. Rozporządzenie Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 23. Czerwca 1870. L. 3.327., określające kompetencję gminy w sprawach konkurencji kościelnej.
33. Rozporządzenie Prezydium Namiestnictwa z dnia 22. Września 1872. L. 6.960/pr., o grzebaniu zwłok izraelitów zmarłych na cholere.
34. Rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 19. Sierpnia 1873. L. 42.494., o cmentarzach dla zmarłych na cholere.
35. Rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 30. Sierpnia 1873. L. 44.671., o grzebaniu zwłok zmarłych na cholere.
36. Rozporządzenie Ministra spraw wewnętrznych z dnia 3. Maja 1874. Dz. u. p. Nr. 56., o przewożeniu zwłok.
37. Ustawa z dnia 7. Maja 1874. Dz. u. p. Nr. 50., o urządzeniu zewnętrznych stosunków prawnych kościoła katolickiego
38. Rozporządzenie Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 31. Grudnia 1877. Dz. u. p. Nr. 5. z roku 1878., o tymczasowym zastępcie gmin parafialnych.
39. Rozporządzenie Namiestnictwa z dnia 4. Lipca 1882. Dz. u. kr. Nr. 75., o przewożeniu zwłok na odleglejsze cmentarze wyznaniowe.
40. Rozporządzenie Ministerstwa spraw wewnętrznych z dnia 26. Marca 1885. L. 1.125., o wywłaszczeniu gruntów pod cmentarze.

Załącznik B.

Wyciągi zasadniczych orzeczeń w sprawie cmentarzy.

1. Orzekanie o zamykaniu cmentarzy wchodzi w zakres działania władz autonomicznych. Wyrok Trybunału państwa z dnia 10. Lipca 1874. L. 131. Hye tom II. Nr. 62. str. 281.

Według §. 2. lit. g. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. Nr. 68. Dz. u. p. (*patrz zał. A. N. 31.*) nadzoruje administracya państwa zastosowywanie ustaw co do cmentarzy obowiązujących. Z tego postanowienia wypływa, że inne władze powołane są do bezpośredniego zastosowywania tych ustaw.

Paragraf 1. tej ustawy przeciwstawia w ustępie pierwszym najwyższy nadzór bezpośredniej działalności, i postanawia, że administracya państwa działa bezpośrednio (tylko) w takich sprawach, które jej wyraźnie zastrzeżone są z powodu szeregowej ważności dla powszechnego stanu zdrowia.

Paragraf 3. tej ustawy wyliczający sprawy sanitarne, należące do własnego zakresu działania gminy, wspomina wprawdzie w ustępie d) tylko o zakładaniu, utrzymywaniu i nadzorowaniu cmentarzy, a pomija zamykanie onych. Dlatego tylko na podstawie ogólnych zasad rozstrzygnąć można, która władza stanowi ma o zamknięciu cmentarza.

Art. 5. ustawy z dnia 5. Marca 1862. Nr. 17. Dz. u. p. określającej zasadnicze podstawy urzędzenia gmin, i (§. 3. lit. f. gal. ust. gm.) zaliczają policyję zdrowia w całej rozciągłości do własnego zakresu działania

gminy. Jeżeli późniejsza ustawa z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*) wprowadziła w tej mierze niejakie ograniczenia; to postanowienia odnośne tej ustawy, ustanawiające pod tym względem odmienną kompetencyę, są wyjątkami od powyższej ogólnej zasady. Gdy zatem ustawa z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*) nie przekazała wyraźnie sprawy zamykania ementarzy władzom państwowym; przeto gmina powołana jest stanowić o tem we własnym zakresie działania. Kompetencya gminy w tej sprawie jest tem mniej wątpliwą, gdy zamykanie ementarzy analogicznie zaliczać należy do tej samej kategorii działalności, do której należy zakładanie i utrzymywanie ementarzy w §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*) przekazane gminie we własnym zakresie działania.

2. Cmentarze wyznaniowe są częścią składową zabudowań kościelnych. *Rozstrzygnięcie Ministra wyznań i oświaty z dnia 22. Maja 1874. L. 14.903. Mayerhofer z r. 1880. tom II. str. 374.* (wydane w specjalnym wypadku).

Ustawa z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*) nie postanowiła, jakoby wszędzie ementarze z funduszków gminnych zakładać należało, a tem mniej uchylila przepisy, które uznają ementarze wyznaniowe za część składową zabudowań kościelnych i poddają je postanowieniom ustawy konkurencyjnej dla zabudowań kościelnych.

3. Zozwalanie na zakładanie ementarzy wyznaniowych wchodzi jako sprawa sanitarna we własny zakres działania gminy. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 2. Marca 1881. L. 399. Budw. 1.324.*

Ministerstwo spraw wewnętrznych uchyliło rozstrzygnięciem z d. 19. Maja 1881. r. L. 1.832. zezwolenie dane zgodnie przez Starostwo i Namiestnictwo na założenie ementarza wyznaniowego protestanckiego, ponieważ §. 3. ustawy z d. 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*) zalicza zakładanie, utrzymywanie i nadzorowanie ementarzy do spraw własnego zakresu działania gminy, a w danym wypadku nie zachodziły podstawy do zastosowania prawa nadzoru z mocy postanowienia §. 2. lit. g. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*)

Trybunał administracyjny odrzucił wyrokiem z dnia 2. Marca 1882. L. 399. (Budw. 1.324) zażalenie wniesione przeciw powyższemu rozstrzygnięciu. Ustawa przekazała bowiem gminie jako sprawę własnego zakresu działania zakładanie ementarzy bez różnicy, czy są wyznaniowymi, czy gminnymi (*patrz §. 3. lit. d. zał. A. N. 31.*), władzom politycznym zaś jedynie czuwanie nad wykonaniem ustaw o grzebaniu a nie bezpośrednio wykonywanie onych. Tłumaczenie postanowienia §. 2. lit. g. tej ustawy w taki sposób, jakoby prawo czuwania władz rządowych pojmować należało jako prawo rozstrzygania w ogóle o sprawach będących w związku z grzebaniem umarłych, sprzeciwia się pojęciu prawa nadzoru, to jest czuwania przeciwstawionemu prawu do bezpośredniego zastosowywania ustawy. Nadzorowanie zastosowywania pewnej ustawy jest tylko wówczas możliwe, jeżeli jakaś inna władza zastosowuje ustawę, to jest wydaje rozstrzygnięcia, a rozstrzygnięcia czyli zarządzenia tej władzy podlegają kontroli władzy nadzorującej.

4. Cmentarze wyznaniowe są zakładami kościelnymi, a właściwy kościół, względnie stowarzyszenie wyznaniowe ma prawo zarządzać nimi samodzielnie w granicach ogólnych ustaw państwowych bez naruszenia prawa nadzoru gminie służącego. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 6. Listopada 1883., L. 2.556. Budw. 1899.*

Tym wyrokiem nie uwzględnił Trybunał administracyjny zażalenia wniesionego przeciw rozstrzygnięciu Ministerstwa wyznań i oświaty, że grabarza przy ementarzu wyznaniowym ustanawiać ma gmina wyznaniowa, a nie gmina administracyjna.

Nie może być wątpliwem, że ementarze wyznaniowe są zakładami wyznaniowymi i za takie uważane być mają. Równie nie wątpliwem jest na zasadzie art. 15. ustawy zasadniczej z dnia 21. Grudnia 1867. Nr. 142. Dz. u. p. i §. 41. ustawy z dnia 7. Maja 1874. Nr. 50. D. u. p. prawo kościoła, względnie stowarzyszenia wyznaniowego do zarządzania ementarzem wyznaniowym. Ustanowienie zaś grabarza jest wpływem tego prawa zarządu.

Ustanowienie grabarza przez gminę parafialną, względnie wyznaniową, nie czyni ujemny prawu gminy administracyjnej nadzorowania ementarzy w ogóle, więc także ementarzy wyznaniowych, ani narusza go; gdyż zarząd kościelny winien przy tem zawiadywaniu po myśli powyższych ustaw stosować się do obowiązujących postanowień ustawy, winien przeto polecić grabarzowi ustanowionemu, ażeby dopełniał rozporządzeń władzy przełożonej, to jest w danym razie gminy administracyjnej.

5. Cmentarza utworzonego jako zakład kościelny, nie można uważać za przekształcony na zakład gminny, chociażby gmina bez prawomocnego układu i bez prawomocnego orzeczenia władz, ementarem zarządzała i intabulowana była jako właścicielka gruntu na ementarz użytego. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 19. Maja 1880., L. 870., Budw. 1.411.*

W wypadku, w którym ten wyrok zapadł, oświadczyła gmina (administracyjna) gotowość dokonania przekształcenia ementarza i utrzymywania go w przyszłości, jeżeli oddaną jej zostanie suma złożona z opłat za groby, i przyznane prawo do poboru tych opłat w przyszłości, a Namiestnictwo zezwoliło na to pod warunkiem, by ementarz pozostał własnością kościoła.

Według orzeczenia Trybunału administracyjnego, nie można z okoliczności, że gmina podjęła i wykonała urządzenie tego ementarza wywnioskowywać, jakoby ementarz ten stał się gminnym. Nie zawarto bowiem układu, ani też zapadło orzeczenie prawomocne, mocą którego ementarz, który powstał jako zakład kościelny, uznany został za zakład gminny. Postanowienia zaś §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. N. 31.*)

nie można tak pojmować, jakoby zamierzano przez to zarządzić przekształcenie (istniejących) ementarzy kościelnych na ementarze gminne. Dążeniem tej ustawy jest i owszem jedynie postanowić, kto winien ze względów policyi zdrowia zadość czynić potrzebie tworzenia i utrzymywania takich zakładów.

Tego stanu rzeczy nie zmienia okoliczność, że gmina opiera swe roszczenia do własności ementarza na zaintabulowaniu jej jako właścicielki gruntów ementarych. O prywatno-prawnych stosunkach majątku kościelnego mają bowiem po myśli §. 38. ustęp 2. ustawy z d. 7. Maja 1874. Nr. 50. Dz. u. p. sądy stanowić w razie sporu. Nadto intabulacja gminy jako właścicielki pewnego gruntu, nie wyklucza wcale możliwości, by grunt przeznaczonym był dla celów kościelnych.

6. Władza wyznaniowa winna polecić grabarzowi ustanowionemu na ementarzu wyznaniowym, by wypełniał rozporządzenia władz przełożonych, mianowicie Zwierzchności gminnej. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 6. Listopada 1883., L. 2556. Budw. 1899.*

Wyrokiem tym w wypadku pod 44, orzekł Trybunał administracyjny, że na władzy wyznaniowej ciąży obowiązek polecenia grabarzowi przez nią ustanowionemu na ementarzu wyznaniowym, ażeby wypełniał rozporządzenia władz przełożonych, a mianowicie Zwierzchności gminnej, ponieważ gmina powołana jest postanowieniem §. 3. lit. d., ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870., (*patrz zał. A. Nr. 31.*), do nadzorowania ementarzy, a zarząd kościelny i w ogóle wyznaniowy winien z mocy art. 15. ustawy zasadniczej z d. 21. Grudnia 1867. Nr. 142. Dz. u. p. i §. 41. ustawy z dnia 7. Maja 1874. Nr. 50. Dz. u. p., stosować się do powszechnych ustaw państwowych.

7. Wydatki na utrzymanie ementarza wyznaniowego mają być pokryte przez konkurencyę kościelną, chociażby gmina intabulowana była jako właścicielka gruntu przeznaczonego na ementarz wyznaniowy. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 14. Listopada 1878. L. 1781., Budw. 361.*

Trybunał administracyjny uznał tym wyrokiem za nieuzasadnione zażalenie wniesione przeciw rozporządzeniu e. k. Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 14. Grudnia 1877. L. 2459., że mur ementarza wyznaniowego odnowionym być ma przez konkurencyę kościelną.

Okoliczność, że ementarz jest wyznaniowym, wpływa nie tylko z aktów administracyjnych, ale także z uchwały Rady gminnej, wzywającej urząd parafialny i plebana, jako władze administracyjne wyznaniowe do odnowienia obmurowania ementarza, i oświadczającej gotowość do przyjęcia przez gminę obowiązku utrzymywania go nadal, jeżeli jej odstąpione zostanie prawo do poboru opłat za groby. Gmina uznała więc, że ementarz dotąd posiadany i administrowany był jako zakład wyznaniowy.

Postanowienie §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. Nr. 31.*) nie zamierza wcale rozporządzać zakładami i urządzeniami wyznaniowymi. Celem tego postanowienia jest jedynie orzec, na kim ciąży z mocy ustawy obowiązek zadość uczynienia możliwej potrzeby utworzenia takich zakładów policyjno-sanitarnych.

Okoliczność, że gmina ma być w posiadaniu tabularnem parceli, na której ementarz istnieje, nie jest dostateczna do zakwestyonowania trafności przyjętego stanu rzeczy. Władze administracyjne nie są bowiem powołane stanowić o kwestyi własności, winny i owszem w razie powstania wątpliwości tylko faktyczne okoliczności przyjmować za podstawę orzeczeń (§. 57. ustawy z dnia 7. Maja 1874.). Ementarz ten mógł nadto, pomimo prawa gminy do posiadania tabularnego parceli odnośnej, stać się na podstawie przeznaczenia zakładem wyznaniowym.

Skoro zaś rzezonny ementarz jest zakładem wyznaniowym, przeto po myśli art. 15. ustawy zasadniczej z dnia 21. Grudnia 1867. Nr. 142. Dz. u. p. i §. 38. ustawy z dnia 7. Maja 1874. Nr. 50. Dz. u. p. tylko za zezwoleniem organów wyznaniowych mógłby stać się zakładem gminnym.

Dla tego ementarz ten jest niewątpliwie zakładem wyznaniowym. Żąd też ciąży na społeczności wyznaniowej obowiązek utrzymania go w takim stanie, jakiego wymagają względy publiczne.

Gmina postanowieniem §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. Nr. 31.*) obowiązana jest jedynie do nadzorowania już istniejących ementarzy wyznaniowych, a zatem do czuwania, ażeby takie ementarze wyznaniowe zadość czyniły wymaganiom policyjnym.

Ponieważ ustęp 1. §. 57. ustawy z dnia 7. Maja 1874. Nr. 50. Dz. u. p. utrzymał w mocy obowiązujące przepisy co do stawiania i utrzymywania budowli kościelnych i parafialnych, tudzież co do dostarczania innych potrzeb, przeto koszta odnowienia, obmurowania ementarza na tej samej podstawie pokrytymi być winny.

8. Wydatki na obmurowanie ementarza wyznaniowego pokrywać należy w drodze konkurencyi kościelnej. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 28. Marca 1879. L. 415. Budw. 460.*

Tym wyrokiem nie uwzględniono między innymi zażalenia patrona (właściwie spadkobierców jego) przeciw ustępowi rozporządzenia e. k. Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 9. Października 1878. L. 8885 co do obowiązku przyezynienia się do kosztów wystawienia muru naokoło ementarza. Z aktów administracyjnych wpływa bowiem niewątpliwie, że rozchodzi się o ementarz wyznaniowy. Podług ustępu 1. §. 57. ustawy z dnia 7. Maja r. 1874. Nr. 50. Dz. u. p. i rozporządzenia gubernialnego z dnia 8. Listopada 1825. L. 58843. Zb. ust. prow. dla Czech str. 392. (*dla Galicyi patrz zał. A. 4. i 20.*) należało koszta urządzenia muru naokoło ementarza, który za potrzebny uznany został, pokryć podług przepisów o konkurencyi do budowli kościelnych.

9. Wydatki połączone z rozszerzeniem ze względów sanitarnych ementarza wyznaniowego ma ponosić gmina przy zastosowaniu postanowień zawartych w ustawie gminnej. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 15. Maja 1878. L. 794. Budw. 268.*

Trybunał administracyjny uchylił tym wyrokiem rozporządzenie c. k. Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 2. Stycznia 1878. L. 21.320, że ementarz wyznaniowy kosztem konkurencyi kościelnej rozszerzyć należy.

Z aktów okazuje się bowiem, że ze względów sanitarnych rozszerzenie ementarza z urzędu zarządzono z powodu, iż rozmiary jego dziesięcioletniemu przecięciu wypadków śmierei nie odpowiadają. Rozchodzi się zatem o przeprowadzenie zarządzenia policji sanitarnej, o ementarz jako zakład sanitarny, a nie jako zakład wyznaniowy.

Na podstawie obecnego stanu ustawodawstwa nie mają nawet władze państwowe prawa, przynaglenia samodzielnie do tworzenia zakładu wyznaniowego, ani też do pokrywania wydatków połączonych z utworzenia zakładu takiego. Z mocy art. 15. ustawy zasadniczej z dnia 21. Grudnia 1867. Nr. 142. Dz. u. p. bowiem każdy kościół i każde społeczeństwo wyznaniowe prawnie uznane, urządza samodzielnie swe sprawy wyznaniowe i zarządza niemi w granicach ustaw państwowych. — Władze państwowe zaś, mają stosownie do §. 57. ustawy z dnia 7. Maja 1874. Nr. 50. Dz. u. p. pod względem stawiania i utrzymywania budynków kościelnych i parafialnych, nie mniej pod względem sprawiania przyrządów, urządzeń i innych potrzeb, o ile fundusz publiczny w tej mierze się nie przyczynia, — jedynie na życzenie stron interesowanych, wydawać odpowiednie zarządzenia, w celu pokrycia potrzebnych wydatków.

Gmina uczyniła wprawdzie wniosek, ażeby część ementarza na nowo założyć się mająca, była ementarem wyznaniowym, równie jak ementarz dawniejszy. Gmina nie ma jednak prawa zarządzać tworzenia zakładu wyznaniowego, ani nawet czynić wniosków do tego dążących.

Gdy rozszerzenie ementarza ze względów sanitarnych potrzebnem okazało się, przeto koszta ztąd wynikłe pokrytymi być mają w sposób ustawami przepisany dla spraw tego rodzaju.

Po myśli §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. Nr. 31.*) jest zadaniem gminy zakładanie i utrzymywanie ementarzy. Ponieważ nie ma szczegółowych przepisów o pokrywaniu kosztów z tem połączonych, a koszta te położone być muszą dla spełnienia zadania wchodzącego w zakres działania gminy, przeto ogólne postanowienia działu V. ustawy gminnej w tej mierze zastosowane być winny.

Ministerstwo mniema wprawdzie, że §. 3. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. Nr. 31.*) tylko do nadzorczej działalności, a nie do położenia wydatków gminę obowiązał, — a nadto, że tego postanowienia ustawy obecnie jeszcze dla tego zastosowywać nie można, ponieważ ustawy krajowej, zastosowującej zasady tej ustawy, zapowiedzianej w §. 5. jeszcze nie wydano.

Te zapatrywania Ministerstwa nie są atoli uzasadnione. W §. 3. wymieniono bowiem nie tylko nadzorowanie lecz także zakładanie i utrzymywanie ementarzy jako zadanie gminy. Następnie nie dałoby się pogodzić zapatrywania Ministerstwa z brzmieniem §§. 3. i 5. — Nadto nie uczyniono mocy obowiązującej ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. zawisłą od wydania szczegółowych ustaw krajowych. Wreszcie nie potrzeba do przeprowadzenia postanowienia §. 3. odrębnych ustaw; w tej mierze wystarczają postanowienia ustawy gminnej, a zastosowanie onych nie może ulegać żadnej wątpliwości ze względu na §. 28. ust. 5. ustawy gminnej dla Czech (§. 27. lit. g. galie. ust. gmin.).

10. Jeżeli gmina wyznaniowa wymaganiom sanitarnym co do ementarza wyznaniowego zadość czyni, nie ma ponosić gmina administracyjna kosztów rozszerzenia ementarza spowodowanego względami policji sanitarnej. *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 3. Marca 1880. L. 388. Budw. 720.*

Trybunał administracyjny uchylił tym wyrokiem orzeczenie Tyrolskiego Wydziału Krajowego z dnia 3. Października 1879. L. 11.600., że gmina administracyjna ponosić ma koszta rozszerzenia ementarza wyznaniowego.

Rozchodzi się o rozszerzenie ementarza wyznaniowego. Do konkurencyi w celu pokrycia wydatków z tem połączonych, mogą po myśli §§. 35. i 36. ustawy z dnia 7. Maja 1874. Nr. 50. Dz. u. p. (*patrz zał. A. Nr. 37.*) pociągani być jedynie członkowie gminy parafialnej, a nie członkowie gminy administracyjnej. Dla tego też władze autonomiczne nie mogą po myśli §. 55. rzezonej ustawy być powołane do stanowienia o obowiązku uiszczania opłat na to rozszerzenie ementarza wyznaniowego, przedsiębrane przez władzę wyznaniową, więc na pokrycie wydatku wyznaniowego.

Tego stanu rzeczy nie zmienia okoliczność, że rozszerzenie ementarza zarządzane zostało ze względów policyjnych. Policja zdrowia należy wprawdzie po myśli §. 27. ustęp 5. ust. gmin. dla Tyrolu (§. 27. lit. g. ust. gmin. galie.) do własnego zakresu działania gminy i §. 3. lit. d. ustawy z dnia 30. Kwietnia 1870. (*patrz zał. A. Nr. 31.*) zalicza zakładanie ementarze wyraźnie do spraw własnego zakresu działania gminy; jednak z natury dozoru policyjnego wypływa, że działalność policyjna dopiero wówczas występować ma, gdy potrzebie zachodzącej w inny sposób dostatecznie zadość uczynionem być nie może.

Według aktów zaś oświadczyła gmina parafialna gotowość zadośćuczynienia potrzebie przez rozszerzenie swego ementarza wyznaniowego. Dlatego odpadła podstawa do wydawania jakiegokolwiek zarządzeń, w celu utworzenia odrębnych ementarzy gminnych.

11. Ten sam ementarz może być w części wyznaniowym, a w części gminnym.

12. W razie rozszerzenia ementarza wyznaniowego przez gminę ze względów publicznych bez współdziałania innych czynników, należy dodać część nową ementarza uważać za ementarz gminny.

13. Opłaty za groby na ementarzu gminnym są opłatami za użytkowanie zakładu gminnego.

Te trzy zasady wypływają z orzeczenia Trybunału administracyjnego z dnia 19. Maja 1882. L. 870. Budw. 1.411.

Tym wyrokiem uchylił Trybunał administracyjny ustęp orzeczenia Ministerstwa wyznań i oświaty z d. 30. Kwietnia 1881. L. 14.451., którym postanowiono, że także części ementarza przez gminę samodzielnie ze względów publicznych dołączone do ementarza wyznaniowego, są własnością gminy wyznaniowej i przez nią administrowane być winny. Te części bowiem dodała według aktów do ementarza gmina zupełnie samoistnie, ze względów dobra powszechnego, bez jakiegokolwiek udziału innych czynników.

Dlatego należy uważać tę część ementarza nie za ementarz kościelny, lecz za ementarz gminny, a opłaty za groby przez gminę wymagane za opłaty od użytkowania zakładu gminnego, o których ani kościelne, ani państwowe władze wyznaniowe stanowić nie mają.

Orzeczenie zatem, że gmina nie miała prawa postanawiać bez zezwolenia kościelnych i państwowych władz wyznaniowych statutów zarządzających administrację tej części ementarza, nie odpowiada przepisom ustawy i dlatego należało je uchylić.

14. Gmina miejscowa (administracyjna) nie jest obowiązana do dawania zaliczek na datki konkurencyjne należące się od gminy parafialnej w jej obrębie położonej do budowy kościelnych i parafialnych (więc także do ementarzy wyznaniowych). *Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 18. Września 1879. L. 1.648. Budw. 556.*

Trybunał administracyjny uchylił tym wyrokiem rozporządzenie Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 28. Stycznia 1879. L. 20.508., że gmina miejscowa ma konkurować do budowy domu parafialnego. Stosownie do §§. 35. i 36. ustawy z dnia 7. Maja 1874. (*patrz zał. A. Nr. 37.*) tworzy gminę parafialną ogół katolików tego samego wyznania zamieszkałych w tej samej parafii. Wszelkie prawa i obowiązki odnoszące się do spraw kościelnych, które w ustawach gminom przyznaniem, lub na nie nałożonemi są, służą gminom parafialnym, względnie ciężą na nich. Tylko prawa patronatu mogą służyć gminie miejscowej jako takiej. O ile potrzeby gminy parafialnej nie są pokryte jej własnym majątkiem, lub zabezpieczone innymi rozporządzalnymi zasobami kościelnymi, należy w celu zaspokojenia ich nałożyć opłatę na członków gminy parafialnej.

Zgodnie z naturą prawną stosunków istniejących, rozróżnia przeto ustawa gminy parafialne od gmin miejscowych. Gmina parafialna obejmuje katolików właściwego obrządku, mieszkających w obrębie parafii. Do gminy miejscowej zaś należą bez różnicy wyznania wszyscy członkowie gminy i ci wszyscy, którzy w gminie podatki bezpośrednio opłacają. Nie ma zaś postanowienia ustawy, z któregooby obowiązek gminy miejscowej wynioskować można, dawania chociażby tylko zaliczek na rachunek datków konkurencyjnych należących się od gminy parafialnej, leżącej w granicach gminy miejscowej. Przepisy zaś dawniej w tej mierze obowiązujące uchylone zostały §. 57. ustawy z dnia 7. Maja 1874. (*patrz zał. A. Nr. 37.*).

15. Podstawę do rozkładu pewnej opłaty wyznaniowej, pomiędzy odrębne gminy, stanowią zasady prawne lub zwyczaj dotychczasowy; w tej samej gminie zaś opłaty takie rozdzielać należy między członków odnośnego wyznania podług stosunku opłacanych podatków. *Rozstrzygnięcie c. k. Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 23. Stycznia 1876. L. 17.245., i orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 9. Lutego 1871. L. 190. Budw. 38.*

Kilka gmin na Szląsku uiszczają katolickiemu proboszczowi na podstawie rewersu z dnia 30. Września 1756. pewną roczną opłatę. Z mocy ustawy z dnia 25. Maja 1868. Nr. 49. Dz. u. p. (*patrz zał. A. Nr. 30.*) zostali członkowie tych gmin wyznania ewangelickiego prawomocnie uwolnionymi od obowiązku przyczyniania się do powyższej opłaty. Rozehodziło się zatem o sposób pokrycia niedoboru przez to powstałego. Ministerstwo wyznań i oświaty orzekło rozporządzeniem z dnia 23. Stycznia 1876. L. 17.245., że zobowiązanie uiszczania powyższej opłaty stosownie do rewersu z dnia 30. Września 1756. nie na poszczególnych członkach gminy, lecz na gminach samych jako takich cięży, że zatem opłatę za obciążenie majątku gminnego uważać należy, z czego wypływa, że późniejsze uwolnienie poszczególnych członków gminy od przyczyniania się do rzeczony opłaty, istnienia zobowiązania samego wcale nie zmieniło, że i owszem, po tem uwolnieniu równie jak przedtem zobowiązanie to jako zobowiązanie właściwych gmin w równym rozmiarze nadal istnieć ma, i że gminy winny jedynie, przy ściąganiu tej opłaty, pomijać członków wyznania ewangelickiego. Równocześnie wypowiedziano w tem rozporządzeniu ministeryalnem, że przy rozkładzie rzeczony opłaty pomiędzy gminy obowiązane do przyczyniania się, stosunek w ostatnim czasie rzeczywiście istniejący rozstrzygającym być ma, natomiast rozdzielenie jej wewnątrz każdej gminy jest sprawą jej własnego zakresu działania, więc do przeprowadzania tego rozdzielenia powołana jest każda gmina z zastrzeżeniem toku instancji w ustawie przepisanej. Na tej podstawie uchwały reprezentacy dwu z powyższych gmin, że kwota z powyższej opłaty na nie przypadająca pokryta być ma dodatkiem do ogólnej należności podatków bezpośrednich (naturalnie z wyłączeniem podatków opłacanych przez ewangelickich członków gminy). Przeciw tym uchwałom wniósł członek gminy, który dotąd nie przyczyniał się do powyższej opłaty, rekurs do szląskiego Wydziału krajowego, i prosił, ażeby rozdział tej kwoty uskuteczono według dotychczasowego, do r. 1848. praktykowanego sposobu, to jest do przyczyniania się do niej pociągano jedynie rustykalistów i chałupników.

Tego rekursu nie uwzględnił szląski Wydział krajowy orzeczeniem dnia 8. Sierpnia 1876. L. 3.535., a Trybunał administracyjny uznał wyrokiem z dnia 9. Lutego 1877. L. 190. Budw. 38. za nieuzasadnione zażalenie wniesione przeciw orzeczeniu Wydziału krajowego. Ministeryalne rozporządzenie bowiem uznało przyczynianie się gmin do rzeczoney opłaty za obowiązek gmin jako takich, od którego jedynie ewangelickich członków gminy uwolnić należy. Tej opłaty nie wolno przeto uiszczać z kasy gminnej, która należy także do ewangelickich członków gminy. Gminy miały przeto prawo uchwalić po myśli §. 71. szląskiej ustawy gminnej (§. 77. Galie. ust. gmin.) pokrycie części powyższej opłaty na nie przypadającej dodatkiem do podatków bezpośrednich. Zważywszy zaś, że dodatki do podatków bezpośrednich po myśli §. 72. szląskiej (§. 78. gal.) ust. gmin. należy na wszystkie podatki w gminie przypisane, i to na wszystkie równo rozkładać, a od tych dodatków jedynie osoby i dochody w §. 73. szląskiej (§. 83. gal.) ust. gmin. wymienione, niemniej stosownie do powyższego ministeryalnego rozporządzenia, ewangeliccy członkowie gminy uwolnionymi są, — należało utrzymać w mocy orzeczenie Wydziału krajowego.

Tresć i daty przytoczonych orzeczeń zasadniczych.

1. Orzekanie o zamykaniu cmentarzy wchodzi w zakres działania władz autonomicznych. Wyrok Trybunału Państwa z dnia 10. Lipca 1874. L. 131.
2. Cmentarze wyznaniowe są częścią składową zabudowań kościelnych. Rozstrzygnięcie Ministra wyznań i oświaty z dnia 22. Maja 1874. L. 14.903.
3. Zezwalanie na zakładanie cmentarzy wchodzi jako sprawa sanitarna we własny zakres działania gminy. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 2. Marca 1881. L. 399.
4. Cmentarze wyznaniowe są zakładami kościelnymi, a właściwy kościół względnie stowarzyszenie wyznaniowe ma prawo zarządzać nimi samodzielnie w granicach ogólnych ustaw państwowych, bez naruszenia prawa nadzoru gminie służącego. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 6. Listopada 1883. L. 2.556.
5. Cmentarza utworzonego jako zakład kościelny, nie można uważać za przekształcony na zakład gminny, chociażby gmina bez prawomocnego układu i bez prawomocnego orzeczenia władz cmentarzem zarządzała i intabulowaną była jako właścicielka gruntu na cmentarz użytego. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 19. Maja 1880. L. 870.
6. Władza wyznaniowa winna polecić grabarzowi ustanowionemu na cmentarzu wyznaniowym, by wypełniał rozporządzenia władz przełożonych, mianowicie Zwierzchności gminnej. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 6. Listopada 1883. L. 2.556.
7. Wydatki na utrzymanie cmentarza wyznaniowego mają być pokryte przez konkurencyę kościelną, chociażby gmina intabulowaną była jako właścicielka gruntu przeznaczonego na cmentarz wyznaniowy. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z d. 14. Listopada 1878. L. 1781.
8. Wydatki na obmurowanie cmentarza wyznaniowego pokrywać należy w drodze konkurencyi kościelnej. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z d. 28. Marca 1879. L. 415.
9. Wydatki połączone z rozszerzeniem ze względów sanitarnych cmentarza wyznaniowego ma ponosić gmina przy zastosowaniu postanowień zawartych w ustawie gminnej. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 15. Maja 1878. L. 794.
10. Jeżeli gmina wyznaniowa wymaganiom sanitarnym co do cmentarza wyznaniowego zadość nie czyni, nie ma ponosić gmina administracyjna kosztów rozszerzenia cmentarza spowodowanego względami policyi sanitarnej. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 3. Marca 1880. L. 388.
11. Ten sam cmentarz może być w części wyznaniowym, a w części gminnym. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 19. Maja 1882. L. 840.
12. W razie rozszerzenia cmentarza wyznaniowego przez gminę ze względów publicznych bez współudziału innych czynników, należy dodaną część nową cmentarza uważać za cmentarz gminny. Orzeczenie jak pod 11.
13. Opłaty za groby na cmentarzu gminnym są opłatami za użytkowanie zakładu gminnego. Orzeczenie jak pod 11.
14. Gmina miejscowa (administracyjna) nie jest obowiązana do dawania zaliczek na datki konkurencyjne, należące się od gminy parafialnej w jej obrębie położonej do budowli kościelnych i parafialnych. Orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 18. Września 1879. L. 1.648.
15. Podstawy rozkładu opłat wyznaniowych. Rozstrzygnięcie Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 23. Stycznia 1876. L. 17.215 i orzeczenie Trybunału administracyjnego z dnia 9. Lutego 1877. L. 190.